

Rezi Kató Gábor

ADATOK A SOKORÓALJA ÚJKŐKORÁHOZ

1. A kutatás története, avagy egy csaknem idejét múlta fejezet

A fenti cím nem formabontás kíván lenni, csupán egy öröndetes ténymegállapítás. 1988-ban ugyanis – szakdolgozatom leadásakor – még csak arra a megállapításra juthattam, hogy vajmi keveset tudunk a régészetileg is multú Győr- (Moson-) Sopron megye területének újkőkorról, és ezen a képen csak a módszeres kutatások, topográfiai munkálatok megindulása változtathatna.¹ Azóta – mint az köztudott – az M1 autópálya nyomvonalának régészeti kutatása nagy erővel folyik, új adatokkal gyarapítva ismereteinket az említett korszakról. Az eredmények értékelését azonban, leginkább a terület fontosabb kutatástörténeti momentumainak ismeretében végezhetjük el.

Rómer Flóris és Ebenhöch Ferenc neve fémjelzi itt a XIX. században meginduló régészeti gyűjtés kezdetét. Köztudott tény, hogy ebben az időszakban a csiszolt kőeszközöket tekintették az „újabb kőkor” vezérletének, amelyek előfordulási gyakoriságának okait már Ebenhöch is felismerte (FEHÉR 1874, 364). Mindenesetre százával kerültek be ilyenek a múzeumok raktárába ebben az időben. Hasonló, elsősorban számszerű gyarapodás történt Méry Etel, Börzsönyi Arnold munkássága idején. Az első, számunkra valóban fontos² összefoglalás azonban a Lovas Elemér által szerkesztett monográfiásorozat, melynek az újkőkorról foglalkozó részét Gallus Sándor írta (GALLUS-MITHAY 1942).

A szerző – Gallus – a „szalagdíszes kultúrkör” lelőhelyeinek térképeiben már különválasztotta a kőeszközök lelőhelyeit (*ibid.*, I, II, III. térképek). A „csak kőeszközös” lelőhelyek megbízhatatlanságára, melynek okait Gallus is jól ismerte (*ibid.*, 37–38), a szerző – ha kissé burkoltan is, de – felhívta a figyelmet (*ibid.*, 36–37).

A háború után a győri múzeumba kerülő Mithay Sándor nevéhez fűződik az első jelentősebb újkőkori feltárás: Győr, Pápai vám lelőhelyen (MITHAY 1966).³ Publikációiban Mithay maga is érzékelte a területre vonatkozó, kronológiailag datáló leletek hiányát, ugyanakkor saját leletkatasztere többnyire a régi elemekre épült (*ibid.*, 1956).

Jól mutatta Uzsocki András összefoglalása is az adatok és ismeretek egyoldalúságát (UZSOKI 1964), leletkataszteréből érdekes statisztikákat olvashatunk ki. Példaként hadd álljon itt egy-két adat. A szerző által ismertetett 59 újkőkori lelőhelyből:

– 35 esetben a csak kőeszközöket tartalmazó lelet-együttes XIX. századi gyűjtés eredménye.

– 31 esetben a lelőhelyen előkerült összes lelet (= kőeszköz) száma kevesebb mint 10 db.

– 7 olyan lelőhely van, amely ásatás vagy régészeti gyűjtés eredményeként ismert.

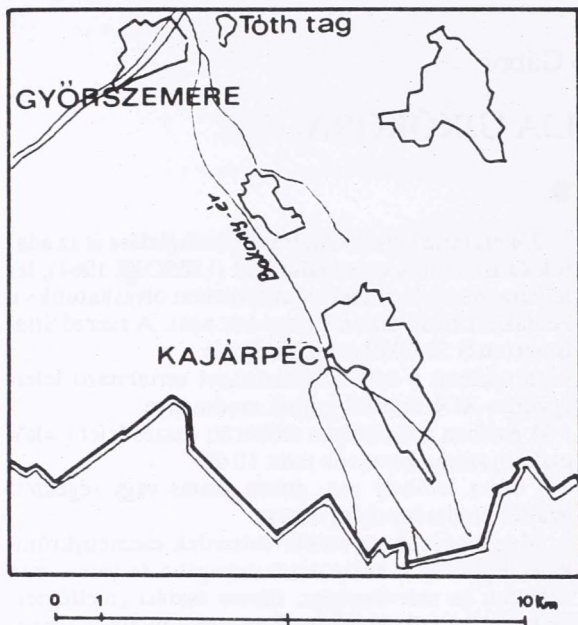
Még rövidebb az utóbbi évtizedek eseménykrónikája. Egyfelől a múzeumok anyagába folyamatosan kerültek be szórványként, illetve ásatási „melléktermékként” újkőkori leletek,⁴ másfelől tulajdonképpen neolitikus ásatásra nem került sor. 1980-ban majd 1984-ben Figler András tárta fel Győrszemerén az itt ismertetendő vonaldíszes leletanyagot, majd 1986-tól az ő vezetésével folytak ásatások Kajárpéc-Pokolfa-dombon.⁵

A fenti tények ismeretének a tudománytörténeti érdekességeken kívül más jelentősége is van. Jól érzékelhető ugyanis az a folyamat, ahogyan a kutatás és a publikációk hiánya lassan eltorzította a terület újkőkorról kialakuló képet.

K. Kosse a vonaldíszes kerámia (VK) kultúrájával foglalkozó tanulmánya összesen csak három, a VK kultúrkörbe tartozó lelőhelyet „ismer” az általunk tárgyalt tágabb földrajzi területen (KOSSE 1979, térképek). Alig valamivel később E. Lenneis – többek közt Kosse említett adatai alapján – a vonaldíszes kultúrkör elterjedési területeinek határait vizsgálva, a Burgenland és ÉNy-Magyarország határán mutatkozó „települési ürt” már ökológiai problémákra vezeti vissza (LENNEIS 1982, 12–13).⁶

A megyei múzeumok anyagainak ismerete, a Kajárpéc környékén folytatott terepbejárások, az M1 autópálya nyomvonalán folyó feltárások eredményeinek alapján⁷ nagyobb kockázat nélkül jelenthetjük ki, hogy a Sokoróalja és tágabb földrajzi környezete, a mai Győr-Moson-Sopron megye újkőkori történetében nem kell „települési hiástus” feltételeznünk, a (látszólagos) hiányok magyarázhatók a terület kutatástörténetének ismeretében.

2. Kajárpéc-Pokolfa-domb, a dunántúli vonaldíszes kerámia legrégebbi fázisának leletei⁸

2.1. A lelőhely

A Kisalföld déli peremén fekvő Kajárpéc a múlt század óta ismert, gazdag régészeti lelőhely. A múzeumok gyűjteményeibe korábban bekerült – csaknem minden korszakot és kultúrát képviselő – leletekből már megállapítható volt, hogy e területen több újkőkori lelőhellyel is számolhat a kutatás. A község északi határától alig 500 méterre fekvő Pokolfa-domb⁹ és környéke a sokorójai táj kedvező természeti adottságaival rendelkező ideális lakóterület. A dombtól délre ma is kis patak folyik, amely korábban még közelebb volt a domb déli aljához.

A helyi MGTSz 1984-ben egy gépállomás építését kezdte meg a Pokolfa-dombon. Az előzetes munkálatok során a tereprendezéssel a domb nagy részét megbolygatták, megsemmisítve ezzel számos több kultúrréteget.¹⁰ 1984-ben a tereprendezés közben előkerülő bronzkori edénydepónál Figler A. végzett leletmentést. Jelentősebb leletmentő ásatás 1986-tól indult meg, elsősorban az építkezés által érintett területeken.

Az ásatások mellett a helybeliek gyűjtései és útmutatásai alapján¹¹ terepbejárásokat is végeztünk a környéken, és több újkőkori lelőhelyet is lokalizálhattunk¹² a teljesség igénye nélkül (l. kép).

2.2. Az objektumok

Tereprendezéskor és a gépállomás alapozásakor már több régészeti objektum megsemmisült, még az

ásatások megkezdése előtt. A stratigráfiai megfigyeléseket nemcsak a meglehetősen bolygatott kultúrrétegek nehezítették, de a természetes erózió is nagymértékben hozzájárult ehhez. Nem kedvezett a talaj az őskori objektumok korai felismerésének sem, a legtöbb újkőkori gödör esetében a betöltés alig volt megkülönböztethető.

A domb homokos-löszös talajában több helyen olyan árokszerű objektumok jelentkeztek, amelyek tartalmaztak ugyan csekély mennyiségű leletanyagot, de ezek állapota, jellege, az árkok alakja és elhelyezkedése valószínűvé teszi, hogy ezek nem mesterséges objektumok, hanem természetes képződmények – talán vízműsások – voltak.

Az ásatások eredménye alapján elmondhatjuk, hogy Pokolfa legkorábbi települési rétegeit¹³ két újkőkori kultúra – a dunántúli vonaldíszes kerámia (DVK) és a lengyeli – képviseli.¹⁴ A leletek keveredése, az objektumok helyzete alapján a két vagy három¹⁵ különböző korú újkőkori település „élettere” fedte egymást.

Sajnos az objektumokból előkerült leletek száma igen csekély olyannyira, hogy bolygatatlan DVK leletegyüttest nem is sikerült feltárni. Szinte mindenhol általános a leletek keveredése fiatalabb – de általában őskori – leletekkel. A megfigyelések alapján az is elmondható, hogy a DVK leletei igen gyakran kerültek elő a kultúrrétegek alján levő sárgás, löszös talajból, megfogható objektumok nélkül. Markáns DVK viszonylag „zártan” igen ritkán került elő, általában ekkor is sekély (25–28 cm mély) gödörből¹⁶ és a leletek száma is csak néhány tucatnyi volt.

2.3. A leletek

Az előkerült DVK leletek meghatározható emléksanyagát szinte kizárólag a kerámia jelenti. Az objektumokból, azok környékén ugyan kerültek elő köeszközök, állatsontok, de a már említett keveredések miatt ezek kulturális hovatartozása teljesen bizonytalan.

Mivel a jellegzetes DVK töredékek száma igen csekély, ezért az általános technikai és nyersanyagbeli jellegzetességekről különösebb következtetéseket levonni nem lehet. Finomabb kidolgozású kerámia csak kis töredékekben került elő (2. kép 4–5). Ezek külső felülete szépen kidolgozott, simított. A töredékek anyagára általában jellemző a szerves alkotókkal való soványítás, a jó minőségű kiégetés. Színük változatos a világos sárgásbarnától a feketéig.

Formailag a DVK legidősebb fázisára jellemző típusok jelennek meg. A *kónikus tál* karakterisztikus típusa a vonaldíszes kerámia kultúrájának, amely kisebb-nagyobb formai változásokkal tulajdonképpen végigkíséri a vonaldíszes fejlődést. A Kajárpéceken megjelenő típus (14. kép 1) kissé szélesebb, zömökebb formája, törés nélküli profilja, díszítetlen felülete a DVK legkorábbi leleteiből jól ismert (MAKKAY 1978, 8., 19., 20. képek¹⁷; KALICZ 1978/79, Taf. 6. 1–4; PA-

VÚK 1980, Abb. 8. 3, 4; VIRÁG 1992, 9.t.), eredetét a kutatás a kora neolitikus kultúráig vezeti vissza (KALICZ 1978/79, 21; PAVÚK 1980, 21). A leletekben durvább kivitelű típusa is megtalálható, de a máshol ismert és gyakori csótalpas változata Pokolfán nem került elő. Egy esetben – kónikus tál felületén – pasztózus vörös festést figyeltünk meg.

A *bikónikus edényeknek* – melyek a korszak vezérelleteinek is tekinthetők (TICHÝ 1962, 303–304; KALICZ 1978/79, 17–19; *ibid.*, 1988, 146; PAVÚK 1980, 16–18) – Kajárpécen a VK legkorábbi szakaszára jellemző formái kerültek elő. Kétféle típusuk jelenik meg:

a) A perem kissé kihajló (2. kép 3)¹⁸

b) Más darabok esetében a perem erősen ívelt, tagoltan válik el az edény felső szélétől (2. kép 1–2).¹⁹

Egyes töredékek talán besorolhatók az első típusba. A perem itt kissé elvékonyodó, de a különbség valószínűleg csak az, hogy ezen darabok már említett finomabb kidolgozottsága és anyaga valamilyen – az átlagos házi kerámiánál – jobb minőségre utal (2. kép 4–5).²⁰ A kihajló vagy élesebben tört peremű bikónikus edények megjelenése szintén az említett horizontba sorolja a leleteinket (KALICZ 1978/79, 19; VIRÁG 1992, 8.t. 2).

Gyakori típus a VK formakincsében a *gömbös testű edény*, a korai fázis durva kerámiájának egyik fő jellemzője. Az előkerült bütökdíszítésű töredék (14. kép 4) jellegzetes típusa a legkorábbi DVK anyagoknak (MAKKAY 1978, 18., 21., 22. képek; VIRÁG 1992, 19).

A leletanyagban előforduló díszítéstípusok jól illeszkednek a kárpát-medencei és balkáni kora és középső neolitikum váltásának korszakára jellemző díszítési sajátosságokhoz. Az egyszerű *bekarcolt vonal*-díszek (2. kép 4–5) és *plasztikus díszítések* mellett (2. kép 6, 14. kép 4), melyeknek egyszerű ornamentikája is jól illeszkedik a már ismert legkorábbi DVK horizont leleteihez (MAKKAY 1978, 59. kép; KALICZ 1978/79, Taf. 4.1; PAVÚK 1980, Abb. 9. 14.) – előfordul a későbbi VK anyagok kerámiájára már nem jellemző „*Schlickwurf*” díszítés (2. kép 13), amely fontos kronológiai támpontot jelent (KALICZ 1978/79, 23–24; RACZKY 1988, 31).

2.4. A leletek kronológiai értékelése

A leletanyag csekély száma ellenére a jellegzetes formák és díszítések alapján a Kajárpéc-Pokolfa-dombon előkerült, a DVK kultúrkörébe tartozó anyag kronológiai helyzete, az ismert analógiák alapján jól behatárolható: a DVK legrégebbi fázisába, pontosabban annak a Bicske-Becsehely – Bíňa-Hurbanovo lelőhelyekkel definiálható horizontjába sorolható.

Relatív kronológiailag elfogadott tény a fent említett horizont kezdetének Vinča „A” időszakkal való párhuzamosítása (KALICZ 1978/79, 28–35; KALICZ 1983, 104–118; KALICZ–MAKKAY 1977, 26–29;

MAKKAY 1982, 42, 67; RACZKY 1988, 28).²¹ A jelenleginél pontosabb abszolút vagy relatív kronológiai besorolást a leletek száma és jellege, illetve az említett időszak – elfogadott²² – finomabb felosztásának hiánya nem tesz lehetővé.

A kronológiai párhuzamok kérdésében ki kell térnem a nemrégiben definiált – a szerzők által a Körös-Starčevo és a kialakuló DVK közötti átmeneti periódusnak tartott – „*tapolcai csoport*” (SÁGI-TÖRŐCSIK 1991, 88) és a kajárpéci leletek időrendi összefüggéseire. A „*tapolcai csoport*” megítélésében egyet kell értenem azzal a véleménnyel, amely szerint a közölt leletanyagok a neolitikumtól a rézkorig terjedő, több kultúrát felölelő időszakot képviselnek (*ibid.*, 57). A „*tapolcai csoport*” elnevezés használata tehát – véleményem szerint – mind a közölt leletegyüttesek, mind a tárgyalt horizont megnevezését tekintve indokolatlan. Ha a „*tapolcai csoport*” nem is képviseli a DVK legkorábbi fázisát, egyes – itt közölt – leletegyüttesek besorolhatók ide, mint például Tapolca-Plébániakert leletei (*ibid.*, I–XIII. táblák), vagy – a rajz és a leírás alapján – schlickwurfs díszítésű töredékeket tartalmazó Dombóvár-Gunaras lelőhely (*ibid.*, XL. tábla 1).

3. Győrszemere-Tóth-tag, a DVK idősebb-fiatalabb szakaszai közötti lelethorizont

3.1. A lelőhely

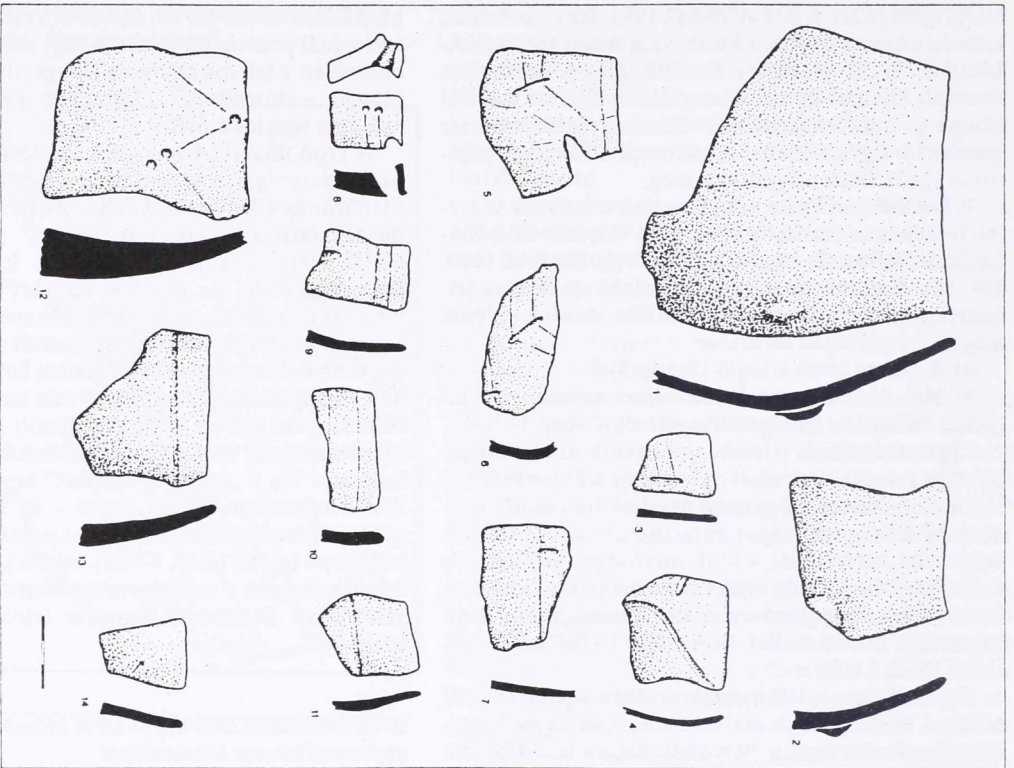
Kajárpéchez hasonlóan régóta ismert régészeti lelőhely Győrszemere is. 1974-ben a tervezett MGTSz gépállomáshoz vezető út építésekor vaskori sírok kerültek elő,²³ majd 1980-ban Figler András tárta fel az első neolitikum objektumokat (RégFüz 34, 10), de további kutatásra csak 1984-ben nyílt lehetőség (RégFüz 38, 12–13).

Az ásatás helyszíne (Tóth-tag) hasonló a kajárpéci lelőhelyéhez, távolságuk is csak kb. 8 km, vízellátásukat ugyanaz a sokorói Bakony-ér biztosítja. A neolitikum népesség itt is a domb tetején telepedett meg. Az újkőkori leletek a kora vaskori sírokkal egy szinten vagy kicsit mélyebben kerültek elő. A talajszerkezet itt sem kedvezett igazán a stratigráfiai megfigyeléseknek.

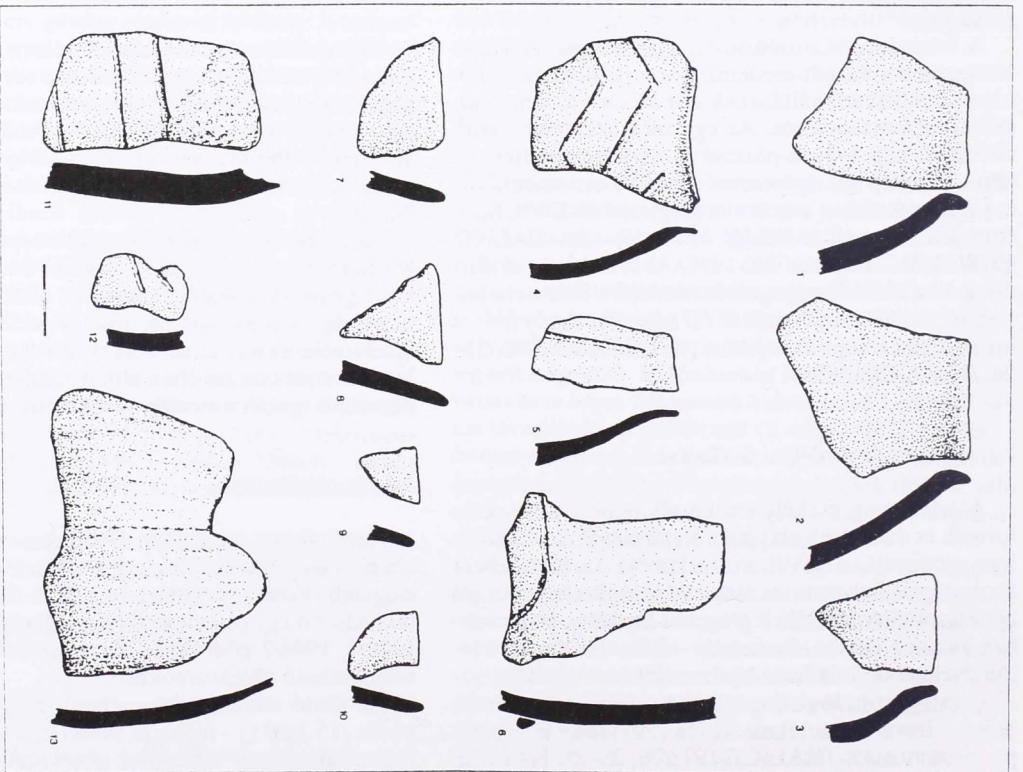
3.2. Az objektumok

Kajárpéchez hasonlóan Győrszemerén is csak kevés biztos újkőkori objektum került elő. A leletek legnagyobb részét két gödör: az 1980/3 és az 1984/9 adták. Kisebb együttesek kerültek elő az 1980/1, 1984/1, 1984/4, 1984/7 gödrökből, de a leletanyag egy része nem köthető objektumokhoz.²⁴

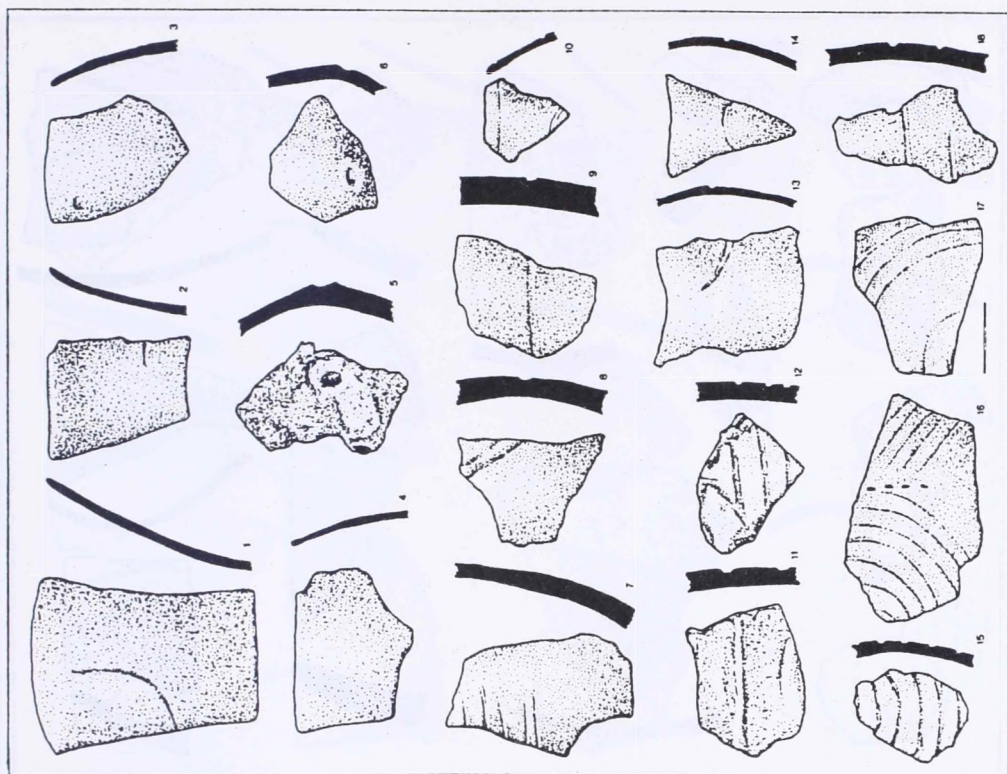
Az ásató szerint elképzelhető, hogy az 1984/9-es gödör (15. kép 1) – formája, méretei, leletanyaga alapján – valamilyen települési objektum („ház”) lehetett.²⁵ Alátámasztja a feltevést, hogy innen kerültek

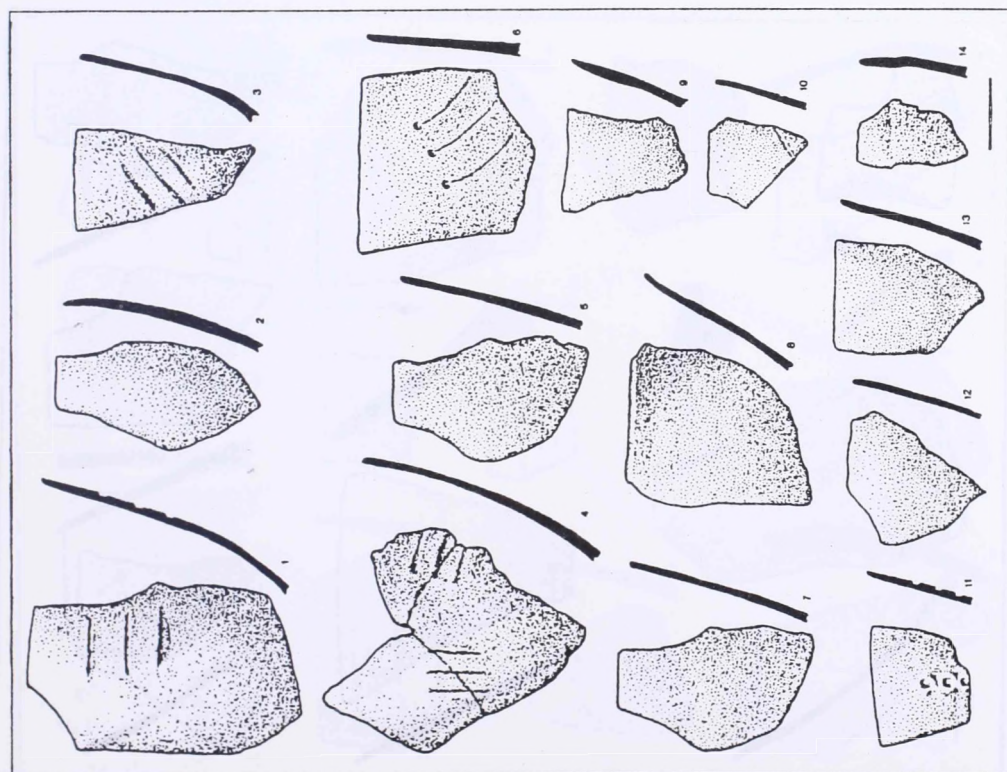
1. kép Szórványtöredék Kajárpéctől és környékéről: 1–11: Kajárpéc-Béke utca;
12: Balázspéc; 13–14: Kajárpéc-Ürge-domb.
Abb. 1 Streufunde aus Kajárpéc und Umgebung: 1–11: Kajárpéc-Béke utca;
12: Balázspéc; 13–14: Kajárpéc-Ürge-domb

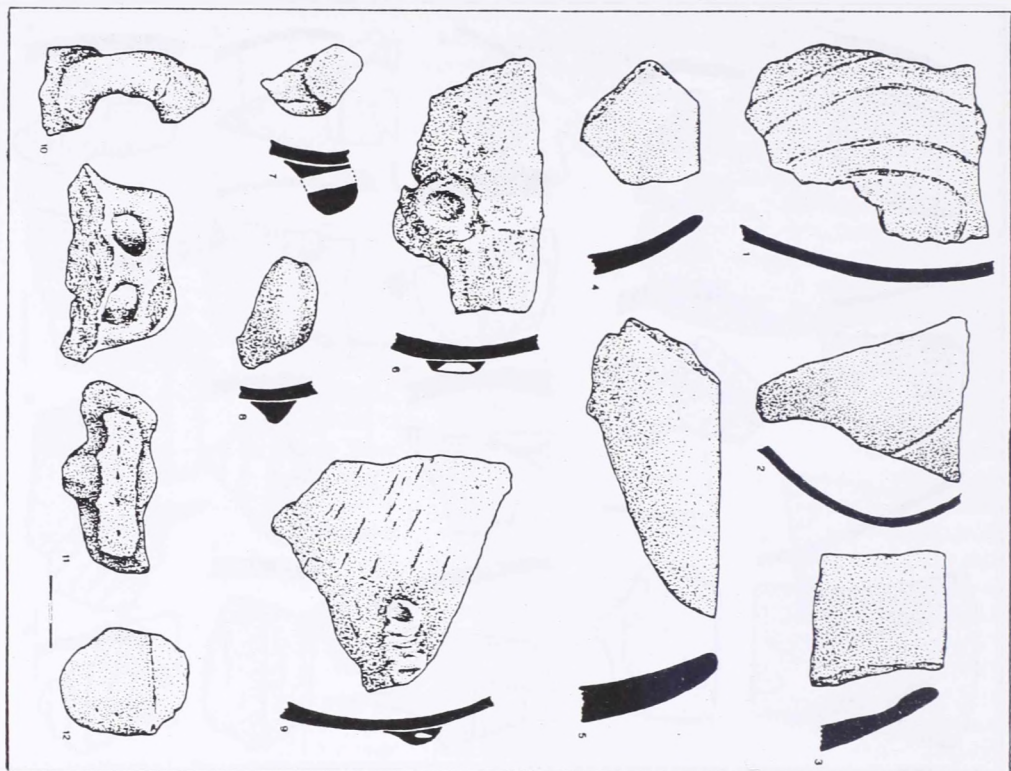
2. kép Kajárpéc-Pokolla-domb. A dunántúli vonaldiszes kerámia leletei.
Abb. 2 Kajárpéc-Pokolla-domb. Transdanubische LBK-Funde.

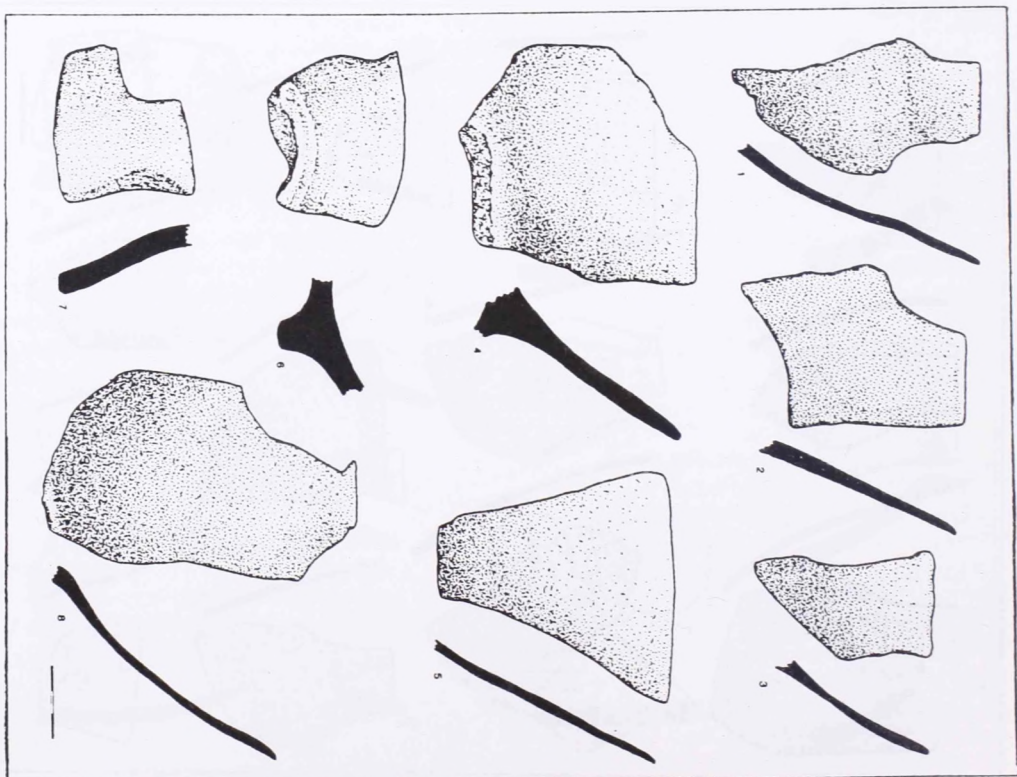
4. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/3 gödör leletei.
Abb. 4 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/3.

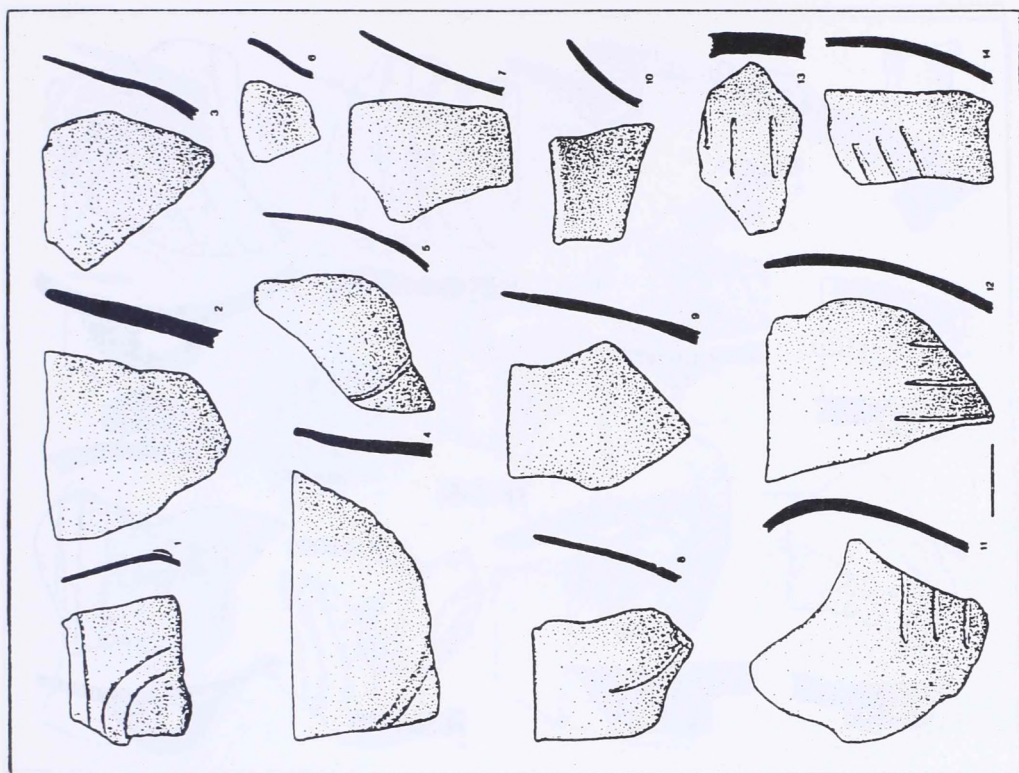
3. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/3 gödör leletei.
Abb. 3 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/3.

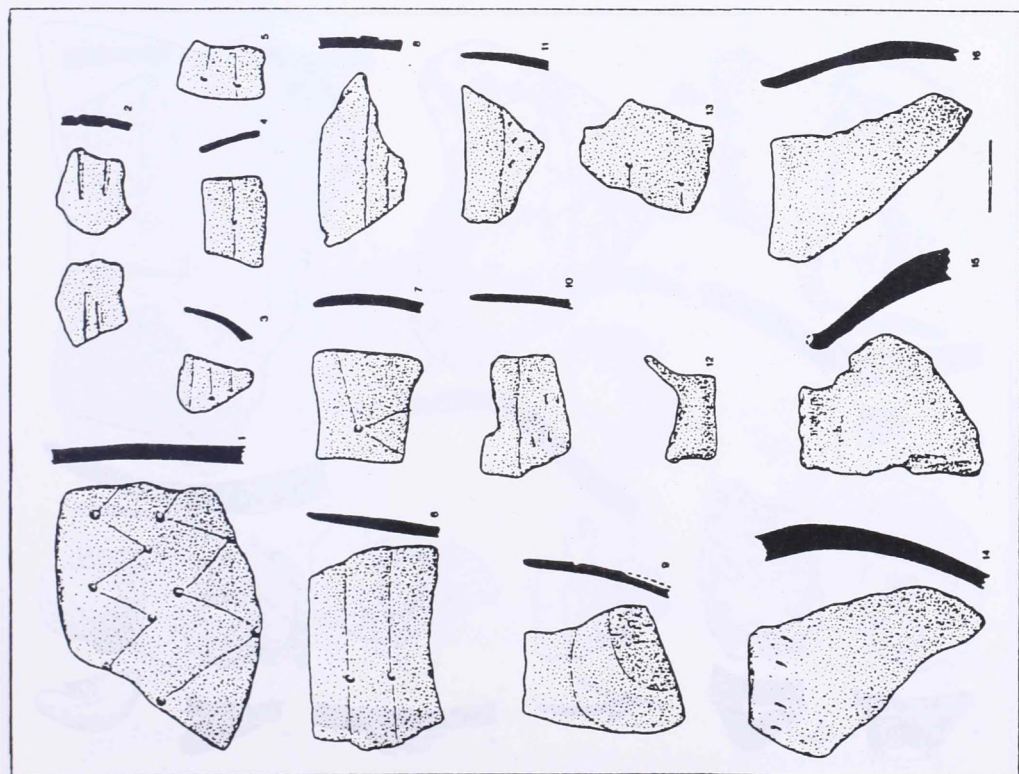
5. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/3 gödör leletei.
Abb. 5 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/3.

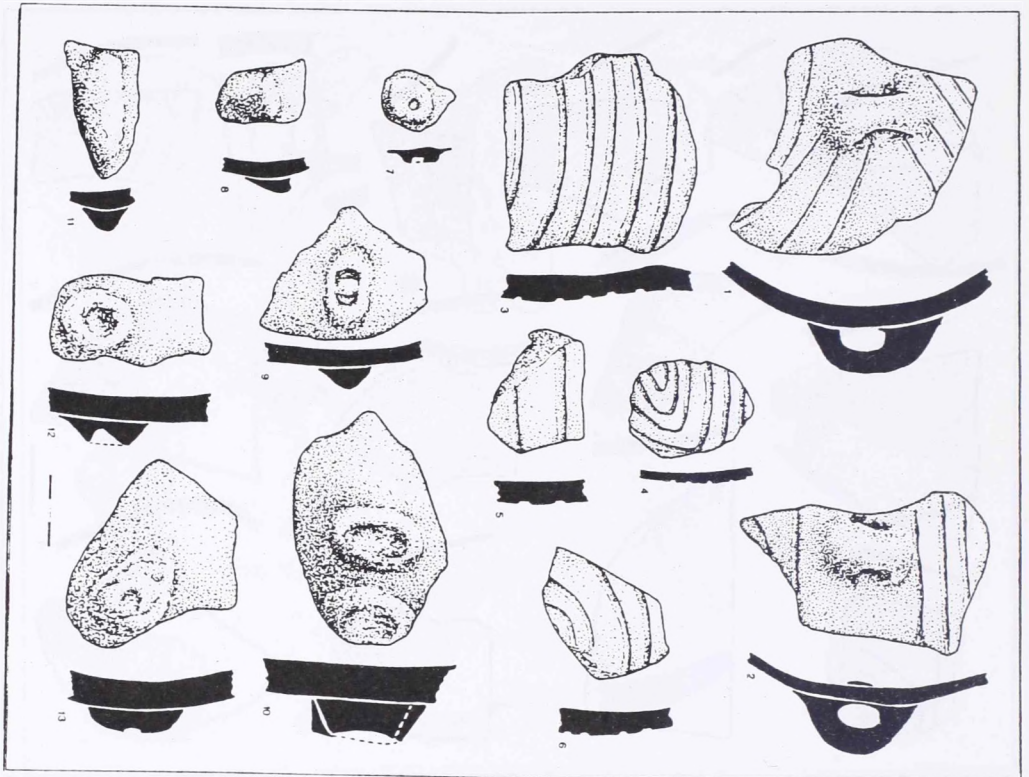
6. kép Győrszemere-Tóth-tag. 3, 8: 1980/3 gödör; 1, 2, 4-7: 1984/9 gödör leletei.
Abb. 6 Győrszemere-Tóth-tag. 3, 8: Grube 1980/3; 1, 2, 4-7: Funde aus Grube 1984/9.

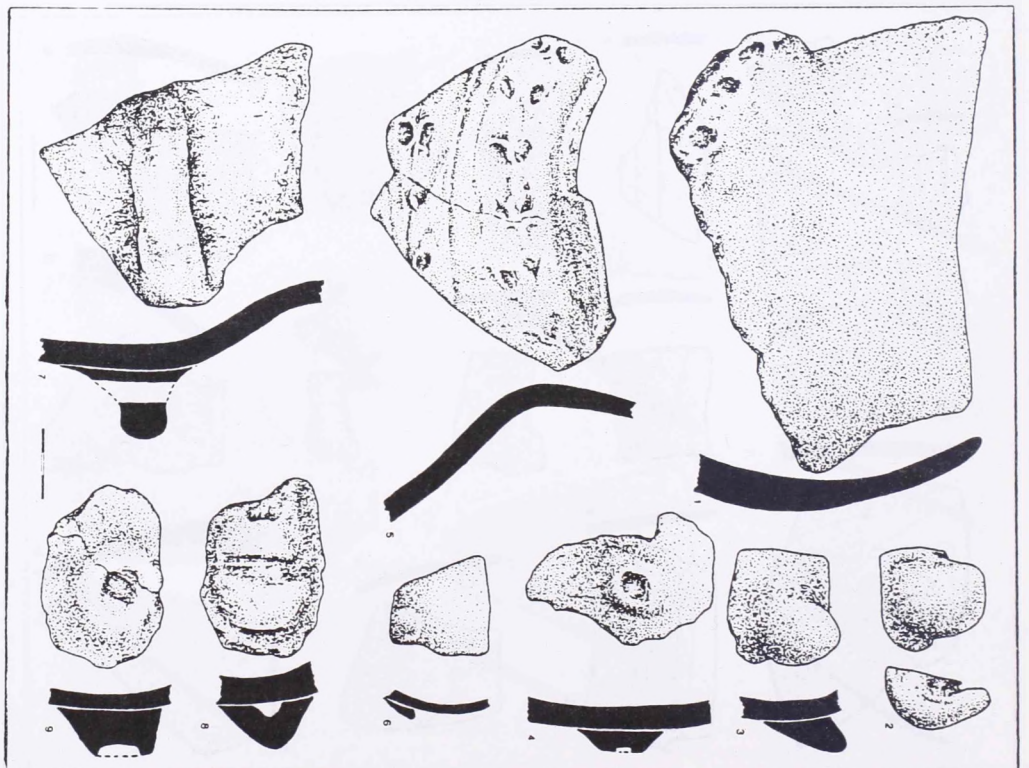
8. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/9 gödör leletei.
Abb. 8 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/9.

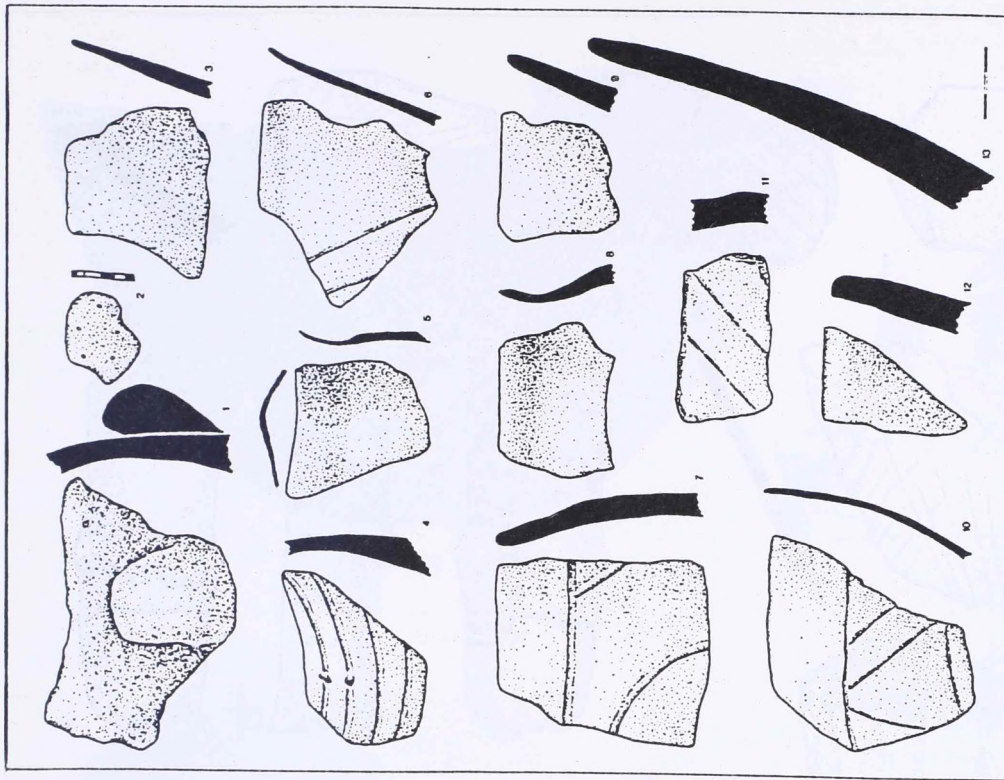
7. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/9 gödör leletei.
Abb. 7 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/9.

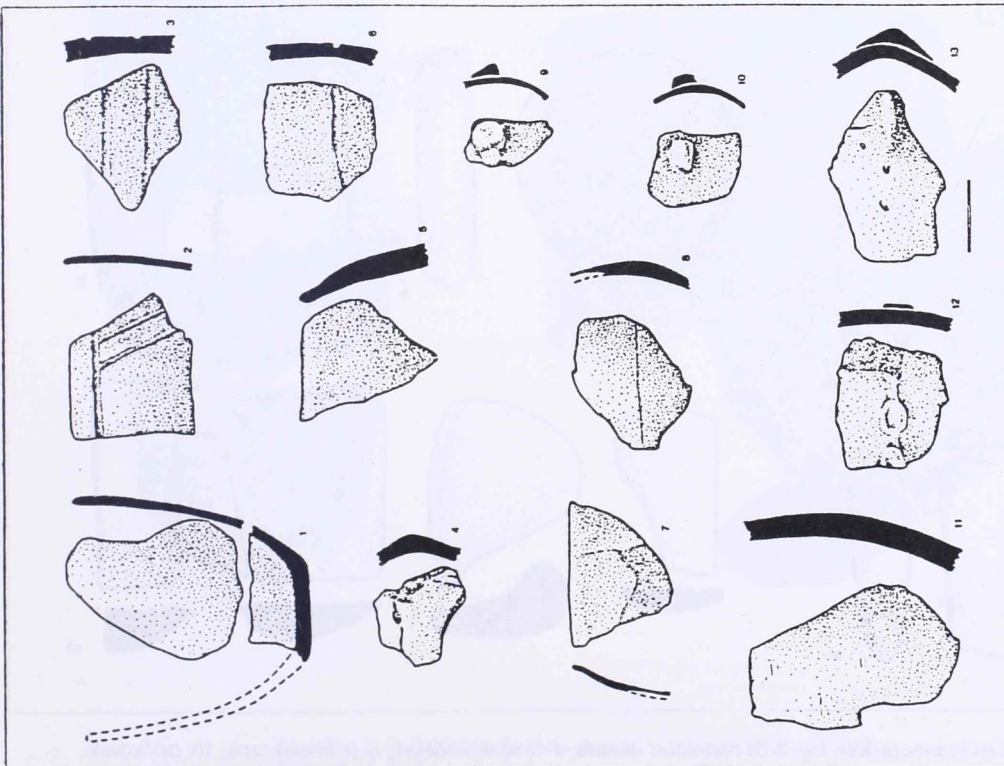
9. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/9. goodör leletei.
Abb. 9 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/9.

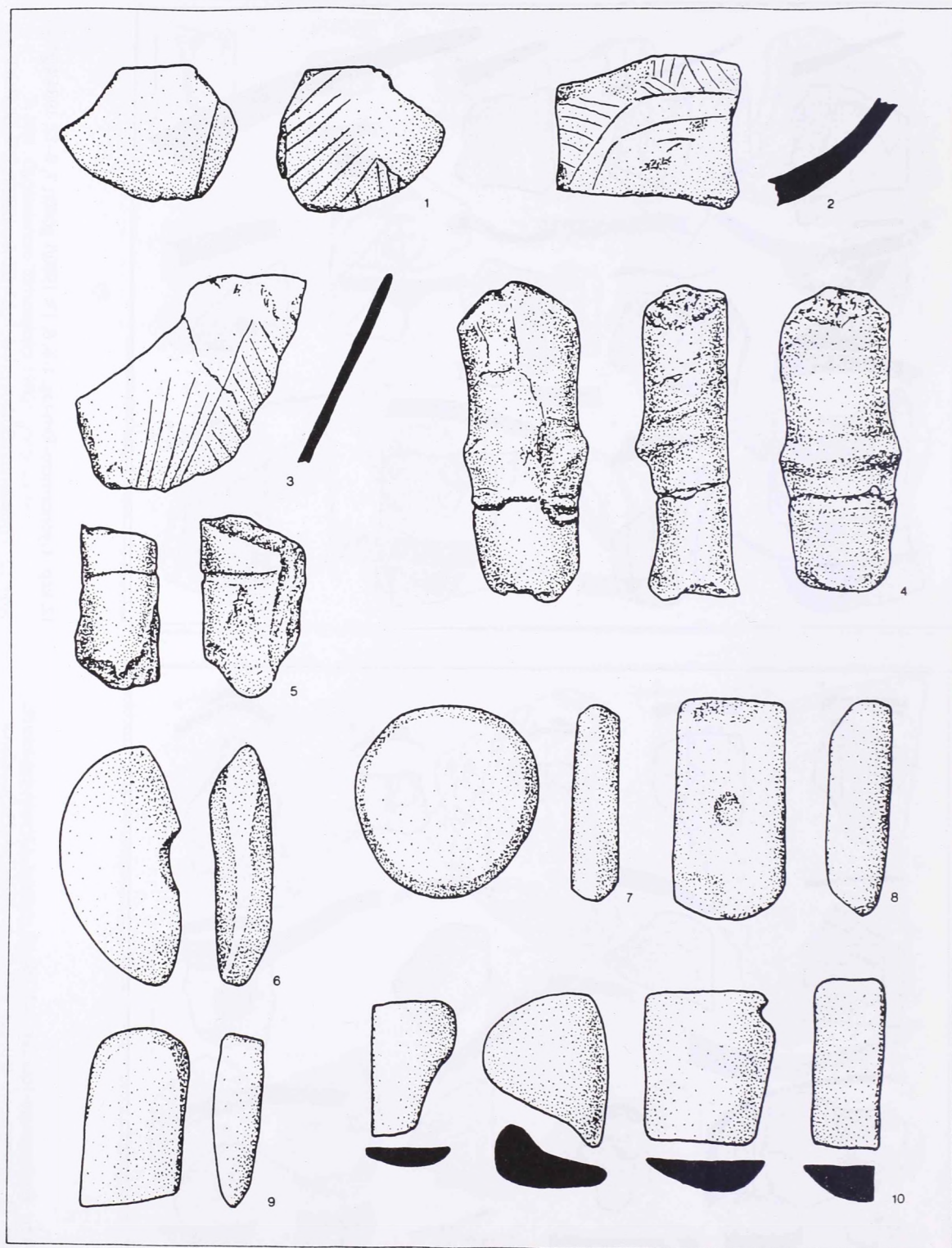
10. kép Győrszemere-Tóth-tag. Az 1980/9. goodör leletei.
Abb. 10 Győrszemere-Tóth-tag. Funde aus Grube 1980/9.

12. kép Győrsemere-Tóth-tag. 1-6, 8, 13: 1980/1 gödör; 7, 9-12: 1984/4 gödör leletei.
Abb. 12 Győrsemere-Tóth-tag. 1-6, 8, 13: Grube 1980/1; 7, 9-12: Funde aus Grube 1984/4

11. kép Győrsemere-Tóth-tag. 1-3: 1984/7 gödör; 4-13: szórvány leletek.
Abb. 11 Győrsemere-Tóth-tag. 1-3: Grube 1984/7; 4-13: Streufunde.

13. kép Györszemere-Tóth-tag. 1–3: besimított díszítés; 4–5: idoltörödékek; 6–9: kőeszközök; 10: őrlőkövek.
 Abb. 13 Györszemere-Tóth-tag. 1–3: eingeläutete Verzierung; 4–5: Idolfragmente; 6–9: Steinwerkzeug; 10: Mahlsteine.

1

2

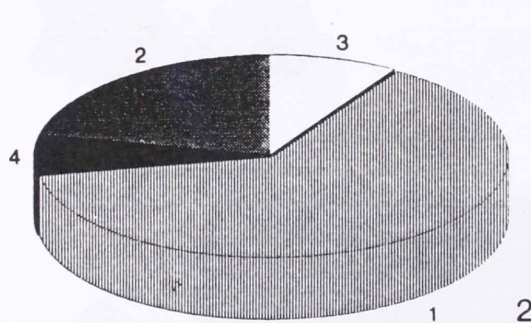
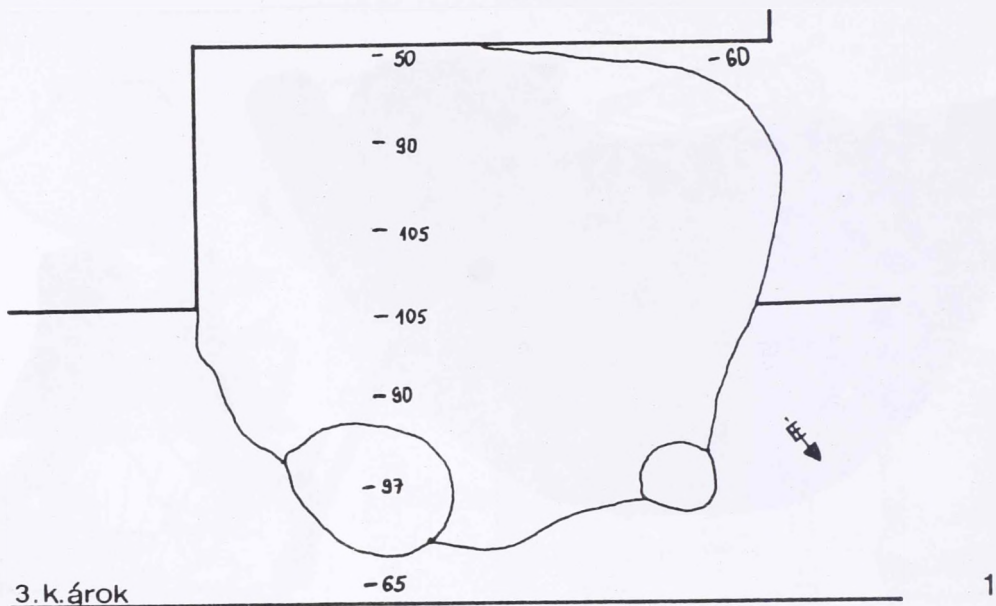

3

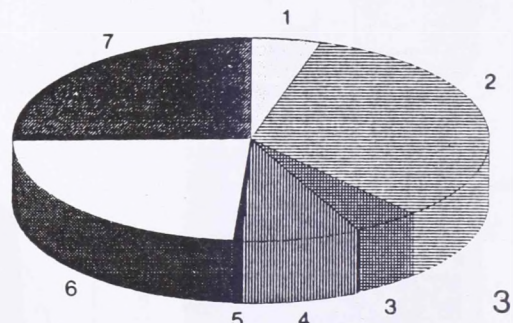

4

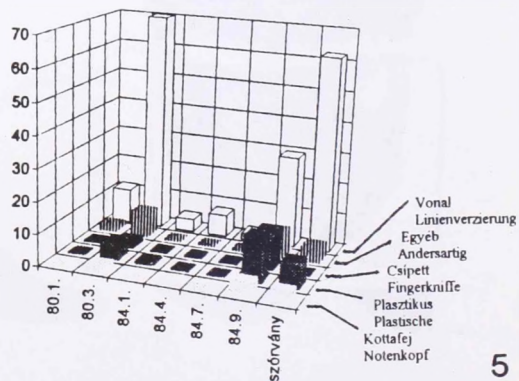
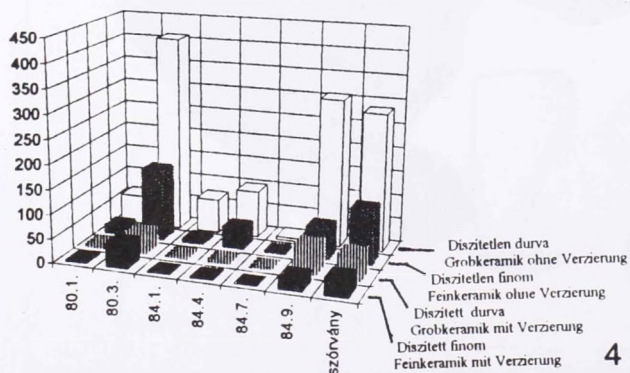
14. kép 1, 4: Kajárpéc-Pokolfa-domb; 2, 3: Győrszemere-Tőth-tag.
Abb. 14 1, 4: Kajárpéc-Pokolfa-domb; 2, 3: Győrszemere-Tőth-tag.

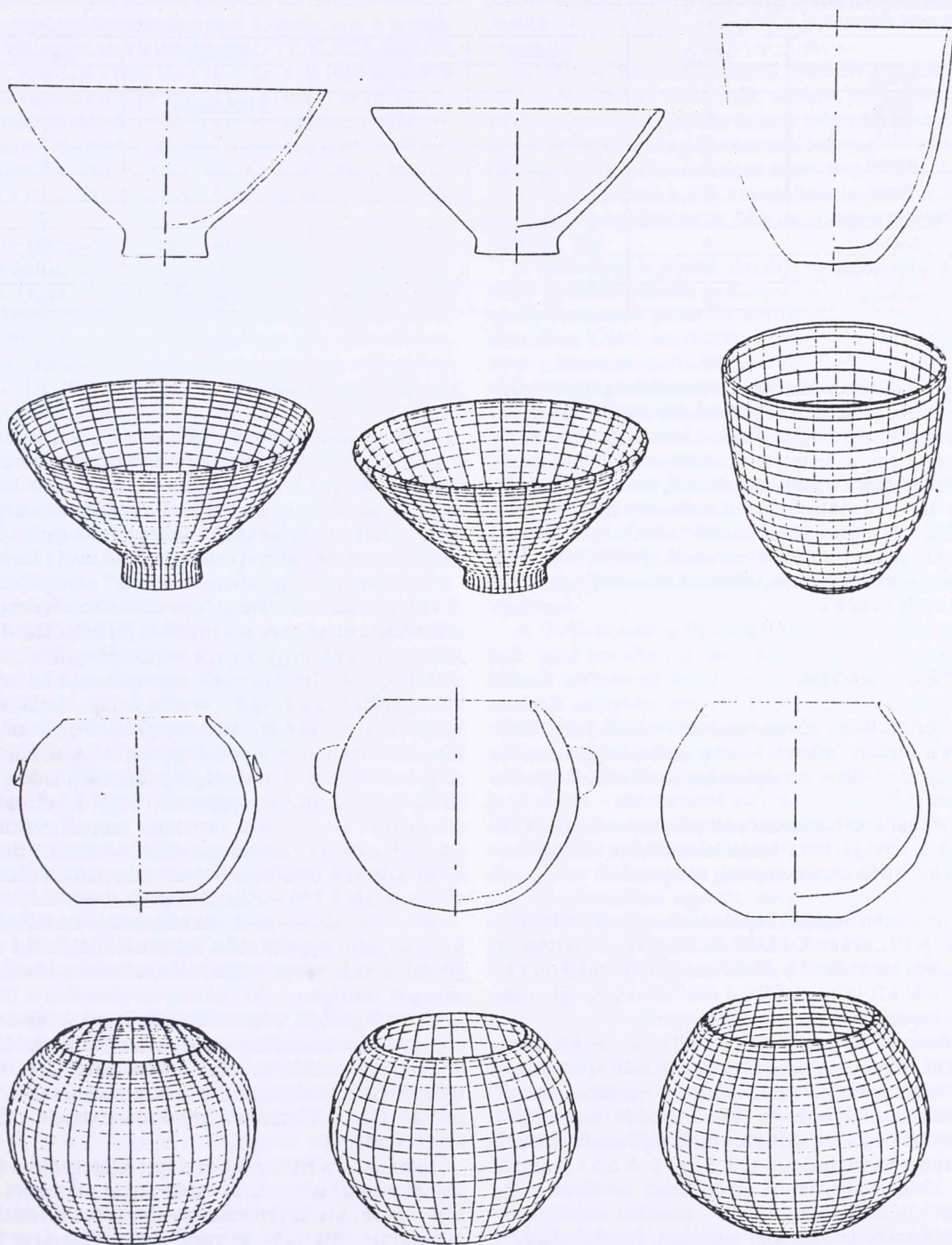
1. Disztetlen durva
Grobkeramik ohne Verzierung	64%
2. Disztetlen finom
Feinkeramik ohne Verzierung	21%
3. Disztett durva
Grobkeramik mit Verzierung	9%
4. Disztett finom
Feinkeramik mit Verzierung	6%

1. 1980/1 gödör
Grube 1980/1	5%
2. 1980/3 gödör
Grube 1980/3	33%
3. 1984/1 gödör
Grube 1984/1	4%
4. 1984/4 gödör
Grube 1984/4	8%
5. 1984/7 gödör
Grube 1984/7	1%
6. 1984/9 gödör
Grube 1984/9	24%
7. Szórvány
Streufunde	25%

15. kép Győrszemere-Tőth-tag. 1: 1984/4 gödör, 2-5: statisztikai grafikonok.
Abb. 15 Győrszemere-Tőth-tag. 1: Grube 1984/4, 2-5: statistische Grafiken.

16. kép Rekonstrukciók. 1: 6. kép 8 alapján (Ürt.: 1,2 l); 2: 6. kép 3 alapján (Ürt.: 0,3 l); 3: 11. kép 1 alapján (Ürt.: 0,47 l) 4: 14. kép 4 alapján (Ürt.: 2,7 l); 5: 11. kép 9–10 alapján (Ürt.: 0,047 l); 6: Gyórszemere-Tóth-tag 1984/9 gödör töredéke alapján (Ürt.: 0,5 l)

Abb. 16 Rekonstruktionen. 1: aufgrund von Abb. 6, 8 (Vol.: 1,2 l); 2: aufgrund von Abb. 6, 3 (Vol.: 0,3 l); 3: aufgrund von Abb. 11, 1 (Vol.: 0,47 l); 4: aufgrund von Abb. 14, 4 (Vol.: 2,7 l); 5: aufgrund von Abb. 11, 9–10 (Vol.: 0,047 l); 6: aufgrund eines Fragments aus Grube 1984/9 von Gyórszemere-Tóth-tag (Vol.: 0,5 l).

A kőeszköztípusok objektumonkénti megoszlása

	1980/3	1984/9	1984/4	Szórvány	Összesen
Árvéső	1	–	–	1	2
Balta	2	–	–	2 (kezdemény)	4
Fűrő	–	–	1	–	1
Magkő	8	–	–	–	8
Penge	2	1	–	4	7
Retusált penge	1	1	–	–	2
Szilánk	9	12	5	14	40
Retusált szilánk	–	4	–	–	4
Összesen	23	18	6	21	68

elő a besimításos díszítésű kerámiák, valamint viszonylag magas az előkerült kerámia- és kőeszközleletek száma is. Az 1980/3 gödör – annak ellenére, hogy határait nem is lehetett pontosan megállapítani – szintén házszerű objektum lehetett, ezt igazolja, hogy a bontás során több cölöplyukat sikerült megfigyelni a gödörben és négy „edénycsomó” került itt elő.²⁶ Figyelmet érdemel még a kőeszközök – teljes anyaghoz képest – jelentős aránya, valamint innen származik az egyik idoltöredék is.

3.3. A kőeszközleletek

Az értékelhető anyag túlnyomó részét jelen esetben is a kerámia jelenti. Kisebb mennyiségben került elő még az újkőkori anyaghoz kapcsolható kőanyag és állatcsont.²⁷

A megmunkált kőeszközök (13. kép 6–9) jelentős részének anyaga kova (radiolarit, illetve limnokvarcit), a kőbalták esetében pedig szerpentin.

Jelentősebb anyagot képviselnek még az őrlőkövek (13. kép 10), számuk 14–15 db. Nagyságuk változó a 4–5 cm-es töredéktől a 24–25 cm-ig, anyaguk homokkő, amely két színben fordul elő: szürke és egy lilásbarna árnyalat.

Szórványként került elő egy félbetört, átfűrt kőkarika (13. kép 6), amelyet formája alapján talán a szövés-fonás, vagy a halászhálhoz használatos nehezek közé sorolhatunk. Az 1984/9-es gödör az előzőtől formájában – és valószínűleg funkciójában is – eltérő kőkorongot tartalmazott (13. kép 7). A 6,5 cm átmérőjű, kissé ovális, lapos tárgy külső kerülete megmunkált. Két ellentett szélén – mindkét oldalán 3–4 mélyedésszerű kopásnyom található. Rendeltetését a kőeszközdíszítés technológiájában lehet valószínűsíteni, a közelebbi funkció pontosabb ismerete nélkül.

Előkerült még az ásatáson – a megjelölés szerint egy „sötétebb foltból” – egy ökölnyi nagyságú morzsalékos állagú kőzetdarab,²⁸ melyről az elvégzett petrológiai vizsgálatok alapján elképzelhető, hogy a kerámia soványításához használt, szervesetlen adalékanyag.

3.4. A kerámialeletek

A leletanyag többnyire igen töredékes állapotban került elő, az 1980/3 gödörből származó nagy puttonyedényen kívül (14. kép 2) igazán kiegészíthető anyag csak kevés volt, de az előkerült töredékek alapján megpróbálkoztunk néhány – jellegzetes – forma 3 dimenziós (számítógépes) rekonstrukciójával (16. kép).

A vékony falú vagy „finomkerámia” anyagát, színét és kidolgozását tekintve eléggé változatos. Jellemző a szürkésfekete, szerves soványítású, jól kiégetett típus. Jellegzetessége, hogy anyaga feltűnően „puha”, morzsalékos, jól elkülöníthető egy hamuszürke színű, szinte krétaszerű állagú speciális fajtája ennek a vékony falú kerámiának a leletanyagban. Van azonban a finomkerámiának egy másik típusa is: A narancssárgás színű, az előbbieknél jobb technikai kidolgozású és égetésű anyagra jellemző, hogy a petrológiai vizsgálatok szerint nem tartalmaz szerves soványító anyagot, csak törmelékesekeket. Ezt a – valóban finomkerámiaként értékelhető – típust a kottafejes díszítést viselő darabok képviselik (3. kép 6).

A vastag falú edények változatossága nem ennyire nagy, anyaguk egységesebb. Jellemző általában a világosbarna vagy vörös (tégla) szín, a szerves soványító anyagok túlsúlya.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a kerámiaanyag változatos, a túlnyomóan vastag falú házi kerámia mellett vannak nehezen besorolható „átmeneti” típusok is. A finomkerámiában a kottafejes díszítésű anyag – főként a karakterisztikus daraboknál – némi képp elkülönül.

Tekintettel a leletanyag és a zárt leletegyüttesek viszonylagosan kis számára, a statisztikai adatokból (15. kép 2–5) túl sok következtetést hiba lenne levonni, de tájékoztató jelleggel – az anyag egészét tekintve –, az arányok kifejezésére alkalmasak a közölt grafikonok.²⁹

3.4.1. Kerámiatípusok

Az előkerült anyag formái lényegében megegyeznek a már ismert, hasonló korú leletek típusaival. A

bikónikus edények kora és középső neolitikum váltásakor megjelenő karakterisztikus formája már a legidősebb VK egész területén elterjedt (KALICZ 1978/79, 17–19. PAVÚK 1980, 16–18). A kutatás több típusát is megkülönbözteti a perem, a hasvonal, a díszítések figyelembevételével. J. Pavúk szerint például a milanovce fázisra jellemző a „doppelkonische Gefasse mit angedeutetem Hals” – típus hiánya (PAVÚK 1980, 45) és ezt a megállapítást a győrszemerei anyag is megerősíti.

Jellegzetessége azonban az is leleteinknek, hogy előfordul itt néhány egészen archaikus forma is (8. kép 1, 11. kép 13). A jó kidolgozású, sötétbarna színű, éles törésvonalú, a has törésvonalán plasztikusan, fellette félköríves vonalakkal díszített típus jó párhuza-mait találhatjuk a korai lelethorizontok anyagaiban (QUITTA 1960, Abb. 17/a,b; MAKKAY 1978, 3., 4. képek; KALICZ 1978/79, Taf. 10. 1; PAVÚK 1980, Abb. 5–6; VIRÁG 1992, 8. kép 1), de kötdök ide egy milanovcei darab is (PAVÚK 1980, Abb. 10/2).

Nem mindig konzekvens a kutatás terminológiája a bikónikus és gömbös testű edények szétválasztásában, a határok gyakran egybeesnek. Kalicz N. a gömbös testű típust a legrégibb VK anyagokban a durva kerámiában tartja karakterisztikus formának inkább, amely később válik csak a finomkerámiában is vezető formává (KALICZ 1978/79, 21). A győrszemerei leletekben az élesebb törésvonalú formák (4. kép 5–6, 8. kép 1, 11. kép 4, 13) választhatók el az inkább gömbös testűektől (5. kép 9, 11. kép 9–10). Egyértelműben jelentkezik ez utóbbi típus a vastag falú kerámiák esetében (5. kép 3–5). Megtalálható a kajárpéci leletek esetében említett kihajló peremű archaikus forma is (7. kép 15, 12. kép 8), de összességében nem jellemző az anyagra.³⁰

Igen gyakori a kónikus tálak előfordulása a leletekben, ezt a típust tekinthetjük a lelőhely kerámiaanyaga vezérleletének, és ez jellemző az idősebb VK egész elterjedési területén (KALICZ 1978/79, 20–21; *ibid.*, 1988, 148; PAVÚK 1980, 20–21; VIRÁG 1992, 21).

J. Pavúk a kónikus tálak több típusát is megkülönbözteti a szélesség-magasság indexek, ill. a profil törésvonalának figyelembevételével (PAVÚK 1980, 21). Véleménye szerint a milanovce fázis kónikus tálfarmáiból jól levezethető a fiatalabb VK magasabb és karcsúbb táltípusa. Ezt a megállapítást elfogadhatjuk a győrszemerei leletek esetében is, itt elsősorban a DVK-ra jellemző „általános” típust találhatjuk meg mind a finom (3. kép 1), mind a vastag falú kerámia esetében (8. kép 2), de megjelenik ugyanakkor a már a fiatalabb (kottafejes) kerámiára jellemző, magasabb kónikus tál is (3. kép 6, 7. kép 6). Jellemző, hogy ennél a típusnál a karakterisztikus darabok mind kottafejes díszítésűek. Előfordul még az előbbiekhöz hasonló – ám méretei alapján a magas kónikus táltól elválasztható – inkább csészének nevezhető típus is (11. kép 1). Pavúk a szlovákiai anyagban megkülönböztet egy, a profilban kissé törött táltípust (*ibid.*, 1980, 20: „A–6a” forma), melyet a győrszemerei anyagban is el-

különíthetünk (6. kép 1, 8. kép 3), illetve ennek egy variációját (3. kép 14, 8. kép 4), a peremhez közeli töréssel.³¹

Formailag kissé eltérnek az említett típusoktól a csótalpas, kónikus tálfarmák, melyek szélesebbek és alacsonyabbak (6. kép 4), mint a talp nélküliek. A 6. kép 6-os darabja alapján biztosak lehetünk a talpgyűrű vagy alacsonyabb csótalpas típus meglétében is. Ez a forma jól ismert a VK anyagaiban mind Dunántúlon, mind Szlovákiában és Morvaországban (KALICZ 1978/79, 19).

A leletanyag legépebb darabja egy formájában teljesen rekonstruálható puttynyedény (14. kép 2) volt, amely az 1980/3 gödörből került elő. A típus már a klasszikus Körös-leletekből is ismert, illetve megtalálható a Starcevo-kultúrában is (*ibid.*, 1983, Abb. 4.8, Abb. 9.10), valamint a DVK idősebb leleteiben is (SÁGITÖRŐCSIK 1991, III. tábla 1). Előkerültek még a lelőhelyen nagyméretű fazekak vagy tároló edények más töredékei is (10. kép 1, 5, 7).

Jól ismertek a VK formakincsében a gömbös testű, kihajló nyakú palackok (4. kép 1–2) is (QUITTA 1960, Abb. 2/c, 19/d; PAVÚK 1969, 5/3; GLÁSER-REGENYE 1989, V. 8, 10; VIRÁG 1992, 5. kép 11, 16), noha elsősorban inkább a durva kerámiában dominálnak.

A DVK általános típusaitól eltérő, különleges formák közé sorolhatjuk az 5. kép 12-es töredékét, egy kiöntő edényke darabját. Ide tartozik a 11. kép 9–10 miniatűr edénykéje, amely a leletanyagban is meglévő, ismert gömbös testű formát utánoz, a has felett – méretéhez képest – nagy plasztikus díszekkel.³² Ugyancsak egy miniatűr edény töredéke a 7. kép 12-es darabja is, alakja – talán kisebb mérete miatt – az előbbinél amorfabb és talán csótalpas tálat utánoz. A 12. kép 2-es töredéke egy szűrőedényből származik, melynek anyaga az ismertetett „krétaszerűen puha”, hamuszürke kerámiával egyezik meg. A négyszögletesedő edény (12. kép 5) elsősorban az alföldi neolitikum gyakoribb típusa (KALICZ–MAKKAY 1972, Taf. 46/8, 65/11, 94/7; KOREK 1975/77, 22. ábra 5; KALICZ 1983 Abb. 17).

A 6. kép 7-es áttört, alacsony, csótalpas edénye anyagában is különbözik kissé az eddigiektől. A sötétbarna, csaknem fekete színű kerámia szemmel látható szerves soványítót nem tartalmaz és ilyet a petrológiai vizsgálat sem tudott kimutatni. Ez a típus az Alföldön már a Szatmár II. anyagokban fellép (RACZKY 1983, 13 t.3).

3.4.2. Díszítések

Fontos szerepe van leletanyagunk kronológiai besorolásánál az előforduló díszítési típusoknak. Az anyag nagy részére természetesen a DVK jellegzetes, egyszerű vonaldíszje a jellemző, ami inkább a finomabb kidolgozású töredékeken fordul elő. A technikai kivitelezés (mélység, szélesség) eléggé változatos, egyes

darabokon szinte csak felületi besimítás látszik (4. kép 1), máshol alig lehet elkülöníteni a durva kerámiákon megjelenő szélesebb vonaldíszről (9. kép 4–6).

Elkülöníthető ezektől – és ez nem szokatlan (GLÄSER–REGENYE 1989, 19) – elsősorban szélesség és mélység tekintetében a kottafejes díszítést viselő darabokon található bekarcolt vonaldísz (3. kép 6, 7. kép 1) és szintén nem sorolható az előbbi kategóriába a néhány töredéken feltűnő, csaknem besimításszerűen finom díszítés (11. kép 11).

Kronológiailag is fontos támpontot jelent a valódi besimítás jelenléte a leletanyagban (13. kép 1–3). Ezt a díszítőelemet a kutatás a Körös- és a Starčevo-kultúra fiatalabb, illetve a DVK legkorábbi szakaszára tartja jellemzőnek (MAKKAY 1978, 23; KALICZ 1978/79, 22–24; PAVÚK 1980, 24–26, 53–56), és lényegesnek tartja ennek megkülönböztetését a politurmustertől. Ez utóbbi csak a legkorábbi DVK leletekkel tűnik fel az általunk tárgyalt területen, és kronológiai helyzetére vonatkozóan elfogadott a Dimini I (Tsangli)-Vinča „A” párhuzamosítás (KALICZ 1983, 110, 118; PAVÚK 1980, 54–55; MAKKAY 1974, 148; MAKKAY 1978, 24; RACZKY 1988, 31). Noha ez a díszítőtechnika inkább a fent jelzett és a DVK korai szakaszával párhuzamosítható időszakot jellemzi, nem ismeretlen a DVK fiatalabb fázisában sem: Makay János a kottafejes környezetben előkerült neszmélyi politurmusteres töredéket a thesszáliai Arapi fázissal hozta kronológiai összefüggésbe (MAKKAY 1978, 24; MAKKAY 1984, 26–27). A fentiek értelmében azonban a győrszemerei besimításos töredékek a díszítési technológia – talán – legfiatalabb képviselői, és így – jelenlegi ismereteink szerint – a leleteink keltezését jobban közelítik az idősebb DVK leleteihez, mint az Arapi-korú Neszmélyhez.

Ritka, de nem ismeretlen elem a 7. kép 2-es töredék (külső-) *belső díszítése* a VK korai időszakában (PAVÚK 1980, Abb. 10.12; MAKKAY 1978, XII. 1.; GLÄSER–REGENYE 1989, I. t. 8.; REGENYE 1991, I. t. 19., II. t. 17–18.). Ugyancsak ritka a *bevagdosott díszítés* (7. kép 14), amelynek kronológiai párhuzamai azonban ismét inkább az idősebb VK felé mutatnak (PAVÚK 1980, Abb. 21. 11; VIRÁG 1992, 23).

A „kottafej” mellett önálló díszítési elemként is alkalmazott *bemélyített pont* (3. kép 11, 4. kép 16) is ismert a DVK leleteiben (PAVÚK 1969, Abb. 5.5; *ibid.*, 1980, Abb. 21.3; VIRÁG 1992, 21. kép 1), technikai kivitelezésük jelen esetben igen változatos, még a kottafejes darabokon is egészen eltérő kidolgozásokkal találkozhatunk (pl.: 3. kép 6 és 7. kép 3–5).

Általában az előbbiektől eltérő díszítőelemeket találunk a durva kerámiákon, általános itt a *plasztikus díszek* alkalmazása mindenféle formában. A DVK idősebb fázisára jellemző változatosságnak megfelelően megtalálhatók az egyszerűbb *bütyökdíszek* (9. kép 13), ezek benyomott (9. kép 12), átfúrt (5. kép 7), fül-szerű (10. kép 2) variációi. Csak a durva kerámián fordul elő az ún. „lécdísz” (10. kép 1) és a *körömbecsipkedés* (10. kép 5) alkalmazása. Érdekes a 4. kép 5–6-os

töredékek díszítése, talán összefügg azzal, hogy mindkettő bikónikus edény töredéke. Jellemzőnek tarthatjuk az anyagra, hogy a régibb DVK-ra jellemző, 2–3 mély bevágással tagolt bütyökfül csak 1–2 esetben fordul elő (10. kép 8) (MAKKAY 1978, 191., 291. képek; QUITTA 1960, Abb. 6/o, 12/u; RUTTKAY 1985, Taf. 2/5, 6, 7; TICHÝ 1960, 11/10; 0 1980 19); Abb. 215).³³ Fontos szerepet kaptak J. Pavúk kronológiai rendszerében a durva kerámiák díszítési típusai, így pl. véleménye szerint a milanovce fázisra jellemző a markáns schlickwurf hiánya (PAVÚK 1980, 46–47). Ezt a kronológiai megfigyelést általában alátámasztja a kutatás (KALICZ 1978/79, 24; RACZKY 1988, 31; VIRÁG 1992, 23) és Győrszemere anyaga is megerősíti.

A kerámiára vonatkozó statisztikai adatokat a 15. kép 2–5. diagramok tartalmazzák. Mint az kiolvasható, az anyag nagy részét a díszítetlen kerámiatöredékek jellemzik, a durva és a finomkerámia aránya kb. 3:1 (15. kép 2). Ezt az arányt alátámasztják az objektumokra vonatkoztatott adatok is (15. kép 4). Összehasonlítva a Pavúk által közölt milanovcei adatokkal (PAVÚK 1980, 45) megállapíthatjuk, hogy a győrszemerei [díszített:díszítetlen] finomkerámia arányban a díszített anyag jelenléte Győrszemerén lényegesen magasabb (kb. 30%) a milanovcei adatoknál. A vonaldísz mind a durva, mind a finomkerámia esetében a leggyakrabban alkalmazott díszítéstípus, de figyelmet érdemel a finomkerámia esetében a kottafejes díszítés alkalmazásának körülbelül 6%-os aránya a díszített anyagon belül. Ugyancsak jellemző az anyagra a díszített durva kerámia esetében a plasztikus (kb. 20%) és csipett díszítés (kb. 10%) előfordulásának magas arányszáma.

Nagy hangsúlyt kap a régibb VK horizontjainak finomításában a díszítési *ornamentika* vizsgálata. Jelen esetben nem a díszítések – távolabbi – genetikuss összefüggéseivel kívánok foglalkozni, mert – mind ebben a tekintetben, mind a kerámiaformák eredetére vonatkozóan – ezt a korábbi kutatás már megtette. Most talán érdekesebbek lehetnek a szűkebb területi és időrendi összefüggések.

Általánosnak tekinthető a VK díszítési rendszerében a kezdetektől alkalmazott 3–4 vonalkötegből álló ornamentika, legyen ez akár meander, spirál vagy „U” formájú dísz. Egy igen karakterisztikus megjelenési formája ennek a 3 párhuzamos vonalból álló dísz (3. kép 1, 3, 4), amely többféle kombinációban is előfordulhat. Származását tekintve talán déli előképeket lehet keresni (HAUPTMANN–MILOJČIĆ 1969, Taf. II, III), igaz ez az ornamentika annyira jellemző a VK anyagokra, hogy akár nyugodtan tarthatjuk sajátjának is.³⁴ Előfordul a legrégebbi VK leleteiben – Bicskén, Bífán, Boskovsteiben, Nové Dvoryn vagy Zalaváron³⁵ –, de a kronológiailag közeleink tartható Kúpon (GLÄSER–REGENYE 1989, I. t. 10), Menceshely-Berkikúton (REGENYE 1991, VI. t. 9–10) Szigetszentmiklós-Vízműtelepen (VIRÁG 1992, 3. kép 18), és tovább él a fiatalabb VK szakaszban is (PAVÚK 1969, Abb. 5. 2, 3).³⁶ A girlandoid dísz alkalma-

zása akár sűrű vonalakkal (4. kép 16), akár ritkábban (5. kép 1), szintén megtalálható a régibb VK leletekben (PAVÚK 1962, Abb. 1/3, 157; QUITTA 1960, 19/d; TITOV 1980, 154, 160). Jellemző az anyagban az „U” alakú díszítés megléte (4. kép 1), amelynek ugyancsak jó párhuzamai vannak a már említett leletekben (REGENYE 1991, II. t. 13., 15.). Pavúk szerint ez a díszítés a korai VK késői fázisában jelenik meg (PAVÚK 1980, 30).

A györszemerei anyagban előforduló kottafejes díszítéseknek sem nehéz analógiákat találni az ismert – elsősorban idősebb – kottafejes leletekben (PAVÚK 1969, Abb. 1/2, 3; 2/15, 16³⁷; MAKKAY 1970, 10/8). Azonban kétségtelen tény, hogy van olyan kottafejes ornamentika is (7. kép 1), amelyet inkább a fiatalabb VK-ban tekint általánosnak a kutatás, sőt a 7. kép 10–11-es darabok leginkább a Šarka díszítésre emlékeztetnek, ugyanakkor sem anyagukban, sem technikai kivitelezésükben nem válnak el a leletanyag egészétől, s a fiatalabb VK fázisra jellemző leletek egyébként teljes hiánya alapján nem választjuk el kronológiailag az anyag egészétől. A leletanyag kronológiai zártságára vonatkozó kérdésre a későbbiekben még visszatérünk.

3.5. Az idolkok

A leletanyag kétségkívül legérdekesebb darabjai az előkerült idoltöredékek. Az 1. számú darab (13. kép 4 és főtón 14. kép 3) két részletben került elő, egyik darabja az 1980/3 gödörből, illetve a másik az 1980/1 szelvényből.³⁸ A 2. számú (kisebb) töredék (13. kép 5) pedig az 1984/4 gödörből került elő.

A két idol hasonlósága, típusazonossága – még a 2. számú hiányosabb volta ellenére is – kétségtelen. Mindkét esetben a dorong alakú test átmetszete ovális, anyaguk szerves adalékokkal soványított,³⁹ égetése és megtartása nem túl jó, színe világosbarna. Az 1. számú idol egyik oldala – talán már másodlagosan – feketésre égett, a törésvonal alatti része valamivel világosabb.

Az idolkok rekonstruálható alakjáról, a következőket lehet elmondani:

A dorongtest anthropomorf jellegét csak egy jellegzetesen megvastagított (far)vonall jelzi. Alatta széles vonaldísz fut körbe a testen. A töredékek alapján ennyi biztos adattal rendelkezünk, de a formai analógiák figyelembevételével feltételezhetjük, hogy kicsi, inkább csak jelzett mellei és karja is lehetett.⁴⁰ Ugyancsak az analógiák alapján következtethetünk arra, hogy az idolkak feje is volt (bár ennek hiányát sem lehet kizárni) és ez esetben elsősorban a Vinča-Tordos plasztikák ismert, maszkyszerű ábrázolását feltételezhetjük.⁴¹

A hasonló leletekkel kapcsolatos kutatási eredmények, publikációk igen széles spalettán mozognak, a plasztikák tipológiai alapon való felosztásától azok mitológiai istenképekkel való azonosításának lehetőségéig. Az egzakt eredmények lehetőségének hiányá-

ban ezek a megközelítések sok vitára adnak okot és lehetőséget. A györszemerei leletek megítélésének és értelmezésének kapcsán is csak legfeljebb néhány alapvető fogalmi kérdésben foglalhatunk állást tárgyilagosan:

a) A leletek töredékes volta ellenére megállapítható, hogy azok nem anatómiai azonosságra törekvő ábrázolások. Ez a megformálás kizárja az egyéni plasztika („szobor”) lehetőségét és nyilván egyedi mivolta ellen szól a két töredék hasonlósága is.⁴²

b) A leletösszefüggés, a töredékek állapota, az analógiák szűkebb funkcionális meghatározást nem tesznek lehetővé. Megkockáztathatjuk azonban azt a kijelentést, hogy az idolkok leegyszerűsített ábrázolása ilyen – elvont – formájában is közismert tartalmat hordozott, mely az adott népesség (nemzetiség, törzs, etnikum stb.) számára evidens, attribútuma által azonosítható volt. Leleteinket tehát besorolhatjuk az „idol” általánosan használt fogalomkörébe, olyan tárgyként, alkotásként határozhatjuk meg, amely természetfölöttit jelenít meg, esetleg maga is mágikus erővel bír.

c) A párhuzamok, a származás lehetőségeinek keresésénél a legtöbb esetben csak – a legegyszerűbb módszer – a tipológiai analógiák felkutatása kínálkozik. Jelen esetben azonban úgy tűnik, hogy ennek a szemerei típusnak a vonaldíszes kerámia kultúrájának területén nincs jellegzetes formai párhuzama. A dorongtestű idol típusa ugyan ismert és általános, de a györszemerei darabokra jellemző, ismertetett megformálás máshol nem jelentkezik.

Itt kell megjegyeznünk, hogy érdekes az eddig ismert idősebb DVK anyagokkal datálható idolkok variációja. Tulajdonképpen minden lelőhely más típust képvisel, ugyanakkor az egy lelőhelyről előkerült bicskei darabok például hasonlítanak egymásra. Fontos kivételt jelent számunkra az aba-ángyihegyi (MAKKAY 1970, 12. kép) és a velky grobi idol, illetve a milanovcei anthropomorf edény (PAVÚK 1980, Abb. 34/1, 2) hasonlósága, mivel e lelőhelyek valószínűleg kronológiailag közel állnak a györszemerei leletekhez.

Az eddig ismert analógiák alapján azt kell mondanunk, hogy a szemerei típus megformálásának előképei és lehetséges kapcsolatai dél, délkelet felé mutatnak, a Vinča-kultúra településterülete felé. Jellegzetes, analóg darabokat ismertetett Gh. Lazarovici a kultúra bánáti leleteiben (LAZAROVICI 1979, XX. A/3, 11, 15; B/17; D/1; E/2, 15, 16, 17). Jellemzőjük – a szemereiekhez hasonlóan – a cilindrikus test mellett, kiugró farvonal, a test elnagyolt megformálása. A láb mindig egybe mintázott, nem különül el a törzstől, a kar, a ruha vagy a viseleti tárgy nem, vagy csak jelzetten ábrázolt, több esetben jelölt a női nemi jelleg, de ez sem általános. A legkarakteresebb az arc maszkyszerű megformálása.

Formai analógiák a Vinča-kultúra leleteiben több lelőhelyén is megtalálhatók (pld.: VASIC 1932–36, III. kötet, 5, 13, 41, 45, 60, 70, 73, 159; BRUKNER 1968,

IV/2.), igen hasonló megformálási módjuk feltehetően jelentéstartalmuk azonosságát is jelzi, de lényeges eltérést jelent – a szemerei darabok vonatkozásában –, hogy ott egyetlen esetben sem jelentkezik a testen körbefutó vonaldísz. E szempontból azonban meg kell említeni a zalavári idol hasonló díszítését. Értelmezésére több lehetőség is fennáll, de legvalószínűbbnek az a magyarázat tűnik, amely a plasztika helyi megformálását helyezi előtérbe. Feltehetően déli előképek alapján készített, de a legjellegzetesebben helyi motívummal – vonaldísszel – interpretált alkotás ez az idoltípus.

d) További – szükségszerűen távolabbi – analógiák keresésének lehetősége felveti a származás és értelmezés problémáit. Meglehetősen nehéz kérdés ez olyan általános és sokrétű fogalom esetén, mint az újkőkorba oly gyakori „Magna Mater” vagy „Terra Mater”-ként említett ábrázolás, mely fogalomkörbe az általunk tárgyalt idoloikat is besoroljuk. Makkay János – a közel-keleti és délkelet-európai Föld és Anyaisten-nő princípiumokkal rendelkező ábrázolások értelmezéseit összefoglalva – jegyzi meg: „A kutatás általában hangsúlyozza, hogy ezek feltehetően chthonikus kultúszok istennőinek ábrázolásai.” (MAKKAY 1962, 21) A sokszor eléggé tág értelemben megfogalmazott – néha kissé homályos – kategóriákon belül egyes kutatók megpróbálkoznak bizonyos (idol)típusok mitológiai értelmezésével is. Nițu „divinite callipyge” kategóriájába talán a szemerei típust is besorolhatnánk, ha ez mint kategória jobban körülhatárolt lenne (NIȚU 1970, 97). Semmiképpen sem sorolhatjuk azonban leleteinket a Csalog- vagy Gimbatus-féle „madár-isten” típusba, noha több esetben a hagyományosan steatopyg attribútumként azonosított ábrázolásokat a szerzők így értelmezik (CSALOG 1959; GIMBUTAS 1974, 132–142).

A vallástörténet két azonos fogalmi körbe tartozó – de külön-külön is értelmezhető –, alapvető attribútummal ruházza fel az „Anyaisztennőt”. Egyfelől a szülés, az anyaság fogalmát, melynek plasztikus megformálási is jól ismertek (pld. MELLAART 1975, 161. b, c), másfelől szoros kötődését az újkőkori életformához. A földművelés felfedezése – mondja Eliade – nemcsak a gazdaságban jelent radikális váltást az ember számára, de a szakrális rendben is. Az emberek eltávolodnak a mítikus teremtet istenektől és előtérbe kerül a termékenység, a szexualitás, a nő és a föld mitológiája. Az Anyaisztennők elérhetőbbek az ember számára, mint a teremtet istenek. Az ilyen mítikus elképzeléseknek felel meg a nő spontán termékenysége betett hit (ELIADE 1987, 116–117; 133–136).

Fentiek figyelembevételével a következőket mondhatjuk a győrszemerei idoltípus származásáról:

Szorosabb értelemben, formai kapcsolata – a felsorolt jellegzetességek alapján – a Vinča-kultúra Tordos időszakának idolojaival bizonyíthatóan tűnik. Adataink alapján a kapcsolat pontos mibenléte (közvetlen-közvetett, kulturális, kronológiai⁴³ stb.) nem tisztázható. Az idoltípus – egyelőre – legészakibb, markáns

képviselője a két győrszemerei töredék. Fontos momentum ugyanakkor a helyi jelleg bizonyíthatósága a megformálásban.

Tágabb értelemben, eredetüket és értelmezésüket a termékenységet biztosító szimbólumok között kereshetjük, e széles kategórián belül a steatopyg nőábrázolások csoportjában látjuk megformálásuk és jelentéstartalmuk eredetét.⁴⁴

3.6. A győrszemerei leletek kronológiai értékelése

Áttekintve az ismertetett anyag tipológiai párhuzamait, kapcsolatait a következő kronológiai problémával kerülünk szembe: Leleteink – figyelembe véve az archaikus vonásokat (Starčevo és idősebb VK) mutató típusok mellett a kottafejes díszítésű töredékeket – olyan időrendi kettősséget mutatnak, amely megkérdőjelezheti az anyag kronológiai zártságát. A kérdés: hogyan értelmezzük ezt a jelenséget, hogyan érinti ez az anyag kronológiai megítélését és hogyan kapcsolódik ez a rekonstruálható települési horizont(ok)hoz?

Úgy vélem, a leletek döntő részének kronológiai egyezéséhez nem férhet kétség, problémát csak néhány – említett – töredék jelenthet. *Az összes körülményt figyelembe véve az adatok* – véleményem szerint – *cáfolják az anyag kronológiai feloszthatóságát, és megerősítik hipotézisünket a leletek átmeneti jellegét illetően.* Az ismert analóg anyagok alapján nem tartom helyesnek egy-egy kottafejes díszítőmotívum megjelenését új települési szint rekonstruálásával „kiváltani”. Mindez összeegyeztethető még azzal a ténnyel is, hogy egy-két darab esetében nincs megfelelő tipológiai analógiánk, csak korban fiatalabb időszakba tartozó leletekből. Győrszemere időrendi besorolása azonban nem ezen kiemelt töredékek meglétéén, illetve a kottafejes díszítésű leleteken alapul (bár utóbbiak megjelenését kronológiai besorolásunk megerősítéseként értékelhetjük), hanem az anyag egészének figyelembevételével juthatunk erre a megállapításra. E szempontból tehát lényegtelen, hogy rekonstruálunk-e 4–5 töredékre alapozva egy vagy két újabb települési szintet a lelőhelyen.

Ki kell emelnünk a kronológiai egyidejűség mellett szóló tények közül, hogy a kottafejes darabok és a jellegzetesen régiebb VK-hoz tartozó töredékek azonos objektumokból kerültek elő, melyeknek bolygatatlansága a feltárás során nem kérdőjeleződött meg.

A markáns (régibb, illetve fiatalabb VK) díszítőjeget viselő darabok petrológiai vizsgálata nem utalt lényeges technológiai eltérésre a kerámiaanyagban. A kottafejes díszkerámia a finomkerámia egyik típusának tekinthető, de nem válik el jobban az anyag egészétől, mint bármely más felsorolt kerámiatípus, vagy annak egyedei.⁴⁵

Fenti – elvi – kérdés megválaszolása után már – főként az utóbbi évek eredményei alapján – meglehetősen pontosan helyezhetjük el kronológiailag a győrszemerei lelethorizontot a Dunántúli újkőkori idő-

rendjében. Megítélésem szerint ez a DVK kultúrájának azt a fázisát képviseli, amely még bizonyos jegyeit viseli az idősebb DVK jellemzőinek, de már megjelennek a fiatalabb VK sajátosságai is. Azonos időszakba tartozónak tartom a – fentiek alapján – Milanovce, Kúp⁴⁶, Mencshely-Berki-kút, Szigetszentmiklós-Víz-műtelep⁴⁷, Aba-Felsőlőszentiván (MAKKAY 1970, 27–28, *ibid.*, 1978 kronológiai tábla)⁴⁸ lelőhelyek anyagaival, illetve a Kalicz N. által definiált Keszthely-csoport (KALICZ 1988, *ibid.*, 1991) klasszikus fázisával.

Megerősíti a kronológiai párhuzamokra vonatkozó elképzeléseinket és relatív kronológiai besorolásunkat az előkerült besimításos cserepek és az idoltörödek már ismertetett időrendi helyzete. Ugyancsak alátámasztják kronológiánkat, Kalicz Nándornak az említett Keszthely-csoport időrendjére vonatkozó fel-tételezései (KALICZ 1991, 27–28), azaz egyetért-hetünk a kutatás eddigi álláspontjával, amely a Vinča „A”–„B1” váltással párhuzamosítja a kottafejes idő-szak kezdetét, így az általunk tárgyalt horizont kezde-tét a Vinča „A” periódus végére helyezhetjük. A győr-szemerei leletek fontos – nyitott – kronológiai kérdé-

se, hogy a legkorábbi DVK (Bicske-Bíňa-Kajárpéc) horizontja, illetve a kialakuló kottafejes kultúra kö-zötti „klasszikus DVK” időszak mekkora időtartamot ölel fel. (Vinča „A”–Vinča „A”–„B” váltás.)

Lényegesen nehezebb helyzetben vagyunk a keleti és északi időrendi párhuzamosításokkal.

Vonatkozik ez elsősorban a rendkívül fontos alföldi párhuzamokra, ahol a fiatalabb AVK, illetve a „cso-portjainak” belső relatív kronológiája, hasonló terüle-ti-időrendi pontosításra vár, mint az a DVK esetében történik az utóbbi években. Az utóbbi évek nagyszámú leletközlése mellett a vortotenkopf fázis leleteiben egyelőre csak sejtethetjük a kronológiailag közelálló anyagokat.⁴⁹

Az utóbbi évek kutatásának köszönhetően ma már pontosabban láthatjuk a DVK területi-kronológiai fej-lődését, ugyanakkor sok a nyitott kérdés is elsősorban a történeti, településtörténeti vonatkozásokban. Való-színűnek látom, hogy a leletek szaporodásával az eddig inkább kronológiainak tartott jellegzetességek (széles vonalú VK, kottafejes, zselizi) sokkal inkább területi és történeti vonatkozásokat fognak jellemezni.

Jegyzetek

- 1 Rezi K. Gábor: Adatok Győr-Sopron megye újkőkorá-hoz. Szakdolgozat, ELTE Régészeti Tanszék, 1988.
- 2 Már korábban is készült őskoros monográfia a területről, az említett, Ebenhöch által írt (FEHÉR 1874).
- 3 Meg kell említeni, hogy az itt előkerült lengyeli leletek egyelőre publikálatlanok.
- 4 Pusztai R. leletmentése Mosonszentjános-Hansági ta-nyák (HANSÁGI M. ADATTÁRA, 201–72), Uzsoki A.–Gabler D. ásatása Mosonszentmiklós-Akasztódombon (RégFüz 20, 20.), Gabler D. ásatása Szakonyban (Rég-Füz 23, 20.), Gömöri J. leletmentése Sopron-Nádor ma-gaslaton (RégFüz 25, 19.), Pusztai R. ásatása Fertőrákos, Köhidi-dűlőben (HANSÁGI MÚZEUM, leltározatlan).
- 5 Itt mondok köszönetet Figler Andrásnak, a leletek közlé-si jogának átengedéseért.
- 6 Ugyanakkor Lénneis ismeri a kutatottságra vonatkozó – valódi – okokat is (lásd 13. jegyzete), de például a bur-genlandi 38 és az alsó-ausztriai csaknem 200 vonaldíszes lelőhely aránytalanságát sem a kutatás hiányával magya-rázza.
- 7 MRMT rendezvényén elhangzott előadások, Veszprém, 1992. X. 8. és Figler András szóbeli közlései.
- 8 A kajárpéci interdiszciplináris-mikrorégió kutatásokat és azok publikálását a Soros Alapítvány támogatta.
- 9 A lelőhely azonos a TAKÁCS 1993 cikkben említettell.
- 10 Az ásatások során a földmunka kezdetének helye jól meghatározható volt, ettől É, ÉK-re nem maradt kultúr-réteg, egy kb. 170x210 méteres részt itt vízszintesre gya-lultak. A domb kissé távolabbi, délnyugati része pedig korábban homokbányaként szolgált. Itt kell megjegyez-nem, hogy a TSz a maga részéről mindent megtett a ké-sőbbi ásatások elősegítéséért, az ásatók nevében itt mondok köszönetet a kajárpéciek önzetlen segítségéért, amelyet a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társu-lat is – az első – Henszlmann-díj odaítélésével ismert el.
- 11 A leletek nagy része a helybéli Vikár Tibor gyűjtése.
- 12 Érdekes településtörténeti adatokhoz juthatnánk, ha a közeli kis neolit (DVK, zselizi, lengyeli) telepek kronoló-giai összefüggéseit sikerülne tisztázni. A felsorolt lelő-helyekről előkerült anyagok egy része a Hansági Múzeumban, illetve egy része a kajárpéci iskolagyűj-te-ményben található.
- 13 A számos más korszakot képviselő leletek feldolgozása részben folyik – Figler A., Németh Gabriella, Tomka Pé-ter – részben már megtörtént (TAKÁCS 1993).
- 14 Mivel a lengyeli korú leletek értékelése – az újabb ásatá-sokkal – még nem fejeződött be, a továbbiakban csak a DVK leletekkel kívánok foglalkozni.
- 15 A DVK anyagok mellett a lengyeli kultúra – feltehetően – két fázisának leleteit találtuk meg, de ezek krono-lógiai és településtörténeti összefüggései még nem tisztá-zottak.
- 16 Ilyen volt a 2., és a 9. gödör.
- 17 MAKKAY 1978 esetében az idézett számok itt a folyó-szám képsorszámozás szerint értendők.
- 18 KALICZ 1978/79. 17. „a” típus.
- 19 U.o. „c” típus.
- 20 Hasonló PAVÚK 1980. Abb. 5.1.
- 21 A kajárpéci leletek közlésének elsődleges célja, hogy egy újabb adattal hozzájáruljunk az említett újkőkori terüle-ti hiátus megszüntetéséhez. Ugyanakkor az anyag mennyi-sége, a leletkörülmények nem teszik lehetővé, hogy fele-lősséggel mélyebb elemzésekbe bocsátkozzam a DVK kulturális és kronológiai kapcsolatrendszeréről.
- 22 PAVÚK 1980, 42–47. Felosztása, a Nitra, Hurbanovo, Bíňa fázisok önállósága nem tekinthető általánosan elfo-gadottnak.
- 23 Pusztai Rezső végzett ekkor leletmentést.
- 24 Lásd a 15. kép 3 diagramot.
- 25 Az ásató – Figler A. – szóbeli közlése szerint a feltárá-s közben megfigyelt jelenségek megerősítik ezt a feltétele-zést.

- 26 Az ásátó szóbeli közlései. Sajnos az objektumnak nincs közölhető rajza.
- 27 A csontanyag szétválaszthatósága a többi kultúrrétegből itt is kérdéses. Eszköz – egy megmunkált árszerű csont – egyetlen darab került elő.
- 28 Savanyú, magmás, gránitos összetételű.
- 29 Érdemes megjegyezni, hogy Pavúk statisztikai adataihoz képest (PAVÚK 1980. 45.), ahol a durva-finom kerámia aránya kb. 50–50% – noha az egyes típusok besorolása elég szubjektív – Győrszemerén a tipikus vékony falú kerámia aránya biztosan lényegesen kisebb.
- 30 A zalavári leletekben (MNM 1955. 35.) ennél karakteresebb formák is képviselik ezt a típust, ami feltehetően megerősíti Zalavár neolitikus leleteinek keltezési bizonytalanságát. Pavúk és Kalicz szerint is az anyag több fázisból származik (PAVÚK 1980. 47; ill. KALICZ N. szóbeli közlése) és van a milanovce-győrszemerei horizontnak megfelelő fázisa is.
- 31 Hasonló PAVÚK 1980. Taf. 17.7.
- 32 Rekonstrukciója: 16. kép 5.
- 33 Ez nem azonos az ujjbenyomásokkal tagoltakkal, amelyeknek nincs ilyen kronológiai szerepe.
- 34 Erre vonatkozólag lásd még a 43. jegyzetet.
- 35 Lásd például a teljesség igénye nélkül: MAKKAY 1978. 2; PAVÚK 1980. Abb. 6/3, 23/1; TICHÝ 1960. 18/2; PÁ 1986/2. 17/2,3,4.
- 36 Nem teljesen egyértelmű, hogy az „U” formájú kottaféjes dísz (III. kép 6) ebből alakul ki, lásd: SOUDSKÝ 1954. obr. 8.
- 37 Igaz ez a középső fázis leleteiben is előfordul, lásd u.o.: Abb. 3/13.
- 38 Mivel az 1980/3 gödör az 1. szelvényben volt, ezért a két töredék nem volt olyan messze egymástól, hogy az különösebb következtetésekre adna okot.
- 39 A petrológiai anyagvizsgálat alapján a 2. számú töredék anyaga erősen porózus, foltokban szerves soványított tartalmaz, a törmeléken soványított mennyisége kicsi. Összetételét tekintve jobban hasonlít a DVK legrégebbi fázisához tartozó (kajárpéci) schlickwufos töredékhez, mint a Győrszemeréről vizsgált többi kerámia anyagához, a besimítós töredék (13. kép 2) kivételével.
- 40 Az 1. számú töredéken talán még megfigyelhető az egyik kar indítása.
- 41 Lásd például: LAZAROVICI 1979, Fig. 7/3. A továbbiakban hozzá kell fűznöm a következőket: Az idolkok közlésekor azok vertikális helyzetét az analógiák, a forma, a statika figyelembevételével adtam meg és ellenkező értelmű lelet előkerüléséig ezt tartom helyesnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy idézhető olyan analógiák is, amelyek alapján akár a fordított helyzet is magyarázható lenne (LAZAROVICI 1979, XX. A/4, E/3,17, B/17; VASÍČ 1932–36, III. kötet 53; vagy akár a vonaldísz helyzete alapján a zalavári idolkok).
- 42 Srejić-csal ellentétben, aki szerint ebben az időszakban a plasztika általában nem rituális jellegű és megjelenik a dekoratív plasztika (SREJIĆ 1968) én inkább azokkal értek egyet, akik szerint a vallásos alkotás „művészi” értéke helyett lényegesebb az ábrázolt tartalom (HÖCKMAN 1976).
- 43 Gondolok itt pl. a közös korábbi előképek lehetőségére: LAZAROVICI 1979, X. A/24.
- 44 Ennek a „csoportnak” a formális megjelenését nem szűkíthetjük le a győrszemerei típusú, elsősorban plasztikusan hangsúlyozott attribútumokra, ide tartoznak véleményem szerint más megformálások, de azonos jelentéstartalmú típusok is, ilyennek tartom pl. a deréktájon vízszintes vonalakkal jelölt női idolkokat (pl.: VASÍČ 1932–36, IV. kötet 13. kép) és ez alapján elképzelhetőnek tartom az elsősorban korai VK kerámiákon megjelenő hármas vonalkötegek (3. kép 1, 3, 4; TOČIK 1970, Tab. VIII. 6., Tab. IX. 1, 5, 6.) termékenységgel kapcsolatos feloldását.
- 45 A leletek petrológiai elemzését Török Kálmán készítette el (ELTE TTK). A fenti feltételezést erősítik a szerző által elvégzett statisztikai analízis eredményei, melyek nem mutattak értékelhető különállást.
- 46 Itt a szerzők által első települési réteggént értékelt horizontra vonatkozik a hivatkozás (GLÄSER–REGENYE 1989, 20), de nem tartom kizártnak, hogy ebben az esetben is csak egy települési szintről van szó.
- 47 Elsősorban a 13. gödör anyaga a szerző besorolása alapján is (VIRÁG 1992, 21–22).
- 48 Ez utóbbi feltételezést megerősíti a milanovcei anthropomorf edény és az abai idolkok jellegzetes díszítésének már említett hasonlósága is.
- 49 Lásd például Breitenreich (FÖ kötetek 1981-től).

IRODALOM

BRUKNER 1968
CSALOG 1959

ELIADE 1987
FEHÉR 1874
GALLUS–MITHAY 1942
GIMBUTAS 1974

GLÄSER–REGENYE 1989

HAUPTMANN–MILOJČIĆ
1969

B. BRUKNER, *The Neolithic Period in Vojvodina*. Dissertationes 5 (1968).
J. CSALOG, *Rejtélyes díszítések újkőkori idolkokon*. In: Csongrád megyei tanulmányok. Szentes, 1959/1.
M. ELIADE, *A szent és a profán*. Budapest 1987.
I. FEHÉR, *Győr megye és város egyetemes leírása*. Budapest 1874.
S. GALLUS–S. MITHAY, *Győr története a vaskorszakig*. Győr 1942.
M. GIMBUTAS, *The Gods and Goddesses of Old Europe 7000-3500 B.C.* London 1974.
R. GLÄSER–J. REGENYE, *A vonaldíszes kerámia és a lengyeli kultúra telepe Kúpon. – Siedlung der Linienbandkeramik und der Lengyel-Kultur in Kúp*. Veszprémi Történelmi Tár 2 (1989) 18–33.
H. HAUPTMANN–V. MILOJČIĆ, *Die Funde der Früheren Dimini-Zeit aus der Arapi-Magula Thessalien*. Bonn 1969.

- HÖCKMAN 1976 O. HÖCKMAN, *Die Religion der Kykladen Kultur*. In: Kunst der Kykladen. Kunst und Kultur der Kykladeninseln im 3. Jahrtausend v.Chr. Karlsruhe 1976.
- KALICZ 1978–79 N. KALICZ, *Funde der ältesten Phase der Linienbandkeramik in Südtransdanubien*. MittArchInst 8–9 (1978–79) 13–46.
- KALICZ 1983 N. KALICZ, *Die Körös-Starčevo Kulturen und ihre Beziehungen zur Linienbandkeramik*. NNU 52 (1983) 91–130.
- KALICZ 1988 N. KALICZ, *A termelőgazdálkodás kezdetei a Dunántúlon*. Doktori értekezés 1988.
- KALICZ 1991 N. KALICZ, *Die Keszthely-Gruppe der Transdanubischen (Mitteleuropäischen) Linienbandkeramik im Lichte der Ausgrabung in Kustánszeg*. ComArchHung 1991, 5–37.
- KALICZ–MAKKAY 1977 N. KALICZ–J. MAKKAY, *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. StudArch 7. Budapest 1977.
- KOREK 1975–77 J. KOREK, *Adatok a Tiszahát neolitikumához*. JAMÉ 18–20 (1975–77) 8–60.
- KOSSE 1979 K. KOSSE, *Settlement Ecology of the Körös and Linear Pottery Cultures in Hungary*. BAR Int.Ser. 64 (1979).
- LAZAROVICI 1979 G. LAZAROVICI, *Neoliticului Banatului*. Cluj-Napoca 1979.
- LENNEIS 1982 E. LENNEIS, *Die Siedlungsverteilung der LBK in Österreich*. ArchA 66 (1982) 1–19.
- MAKKAY 1962 J. MAKKAY, *Die balkanische sog. kopflose Idole. Ihr Ursprung und ihre Erklärung*. Acta ArchHung 14 (1962) 1–24.
- MAKKAY 1970 J. MAKKAY, *A kőkor és a rézkor Fejér megyében*. IN: Fejér megye története I. Székesfehérvár 1970.
- MAKKAY 1978 J. MAKKAY, *Excavations at Bicske. I. The Early Neolithic*. ARegia 16 (1978) 9–60.
- MAKKAY 1982 J. MAKKAY, *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Budapest 1982.
- MAKKAY 1984 J. MAKKAY, *Chronological links between Neolithic cultures of Thessaly and the Middle Danube Region*. Acta ArchHung 36 (1984) 21–29.
- MELLAART 1975 J. MELLAART, *The Neolithic of the Near East*. London 1975.
- MITHAY 1956 S. MITHAY, *Régészeti adatok a győri járás történetéhez*. Győr 1956.
- MITHAY 1966 S. MITHAY, *Zselizi típusú leletek a Győr, Pápai vámi újabb kőkori lakótelepen. – Funde Zselizer Typus auf einem jungsteinzeitlichen Siedlungsorte bei der Pápaer Maut in Győr*. Arrabona 8 (1966) 5–52.
- NIȚU 1970 A. NIȚU, *Les représentations féminines dorsales sur la céramique néo-énéolithique Carpatho-Balkanique*. MemAnt 2 (1970) 97–99.
- PAVÚK 1969 J. PAVÚK, *Chronologie der Želiezovce Gruppe*. SlovArch 17 (1969) 269–367.
- PAVÚK 1980 J. PAVÚK, *Ältere Linearkeramik in der Slowakei*. SlovArch 18 (1980) 7–88.
- QUITTA 1960 H. QUITTA, *Zur Frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa*. PZ 38 (1960) 1–38, 153–188.
- RACZKY 1983 P. RACZKY, *A korai neolitikumból a középső neolitikumba való átmenet kérdései a Közép- és Felső-Tisza vidéken. – Questions of transition between the early and middle neolithic in the middle and upper Tisza region*. ArchÉrt 109 (1982) 161–194.
- RACZKY 1988 P. RACZKY, *A Tisza vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeikummal a neolitikum, rézkor időszakában*. Szolnok 1988.
- REGENYE 1991 J. REGENYE, *Neolitikus leletek Mencshely környékéről. – Neolitische Funde aus Umgebung von Mencshely*. Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 2 (1991) 31–48.
- RUTTKAY 1985 E. RUTTKAY, *Das Neolithikum in Niederösterreich*. Wien 1985.
- SÁGI–TÖRŐCSIK 1991 K. SÁGI–Z. TÖRŐCSIK, *A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája „tapolcai csoportjának” Balaton környéki lelőhelyei. – Die Fundorte der zur Kultur der Transdanubischen Linienbandkeramik gehörenden „Tapolca-Gruppe” in der Balatongegend*. Bibliotheca Musei Tapolcensis 1991/1 7–239.
- SOUDSKÝ 1954 B. SOUDSKÝ, *K metodice třídění volutové keramiky. – Á propos de la méthode de classer la céramique spiralée*. PA 45 (1954) 75–105.
- SREJOVIĆ 1968 D. SREJOVIĆ, *La Plastique Neolithique des Régions Balkaniques Centrales*. In: Les Régions des Balkans à l'époque Neolithique. Beograd 1968.

- TAKÁCS 1993 M. TAKÁCS, *Árpád-kori településtörténet Kajárpéc-Pokolfa-dombon*. Com-
Arch Hung 1993.
- TICHÝ 1960 R. TICHÝ, *K nejstarší volutové keramice na Moravě – Zur ältesten Volutenke-
ramik in Mähren*. PA 51 (1960) 415–441.
- TICHÝ 1962 R. TICHÝ, *Osídlení s volutovou Keramikou na Moravě. Die Besiedlung mit Vo-
luter-(Linearband) keramik in Mähren*. PA 53 (1962) 245–305.
- TITOV 1980 V. S. TITOV, *Arheologia Vengrii. Kamenný vek*. Moszkva 1980.
- TOČIK 1970 A. TOČIK (redaktor), *Slovensko v mladšej dobe kamennej*. Bratislava 1970.
- UZSOKI 1964 A. UZSOKI, *A győri és Győr környéki régészeti gyűjtés és kutatás története*.
Disszertáció. 1964.
- VASIĆ 1932–36 M. VASIĆ, *Preistoriska Vinča I–IV*. Beograd 1932–36.
- VIRÁG 1992 ZS. VIRÁG, *Újkőkori és középső rézkori telepnyomok az M0 autópálya sziget-
szentmiklósi szakaszánál. – Neolithische und hochkupferzeitliche Siedlungsspu-
ren an der Autobahnstrecke M0 bei Szigetszentmiklós*. In: *Régészeti kutatások
az M0 autópálya nyomvonalán I*. Budapest 1992, 15–60.

BEITRÄGE ZUM NEOLITHIKUM VON SOKORÓALJA

Auszug

Bis in die jüngstvergangenen Jahre verfügten wir bezüglich des Neolithikums im Komitat Győr-Moson-Sopron nur über sehr wenige Daten, die meist auf alten – nicht von Ausgrabungen herrührenden – Funden beruhten. Auf den neolithischen Fundkarten erschien dieses Gebiet wegen des Fehlens archäologischer Freilegungen und fachgerichteter Forschung lange Zeit hindurch als Hiatus. Die nachstehend behandelten beiden neuen Fundorte von Sokoróalja, sowie die vorläufigen Ergebnisse der jüngst in Angriff genommenen großzügigen Freilegungen (Spurlinie der Autobahn M1) beweisen, daß hier von einem territorialen Hiatus keine Rede ist, daß hier vielmehr die Forschung mit Fundmaterial aus nahezu allen Perioden des Neolithikums rechnen kann.

Am Fundort Kajárpéc-Pokolfa-domb ist es gelungen, neben den Funden anderer Perioden auch Fundmaterial der Kultur der transdanubischen Linienbandkeramik (LBK) freizulegen. Die chronologische Lage dieser LBK-Funde läßt sich aufgrund der bekannten Analogien – trotz ihrer geringen Zahl und ungewissen Stratigraphie – gut bestimmen: sie lassen sich in die früheste Phase der Kultur, genauer gesagt in den durch die Fundorte Bicske – Becsehely – Biňa – Hurbanovo definierbaren Horizont einreihen.

Auch zahlenmäßig bedeutendes Fundmaterial lieferte der nur 8 km von Kajárpéc entfernte Fundort Győrszemere-Tóth-tag. Hier kamen zusammen mit Funden, die archaischen Linienbandmerkmale zeigten auch Scherben mit jüngerer Linienbandverzierung (Notenkopf) zum Vorschein.

In der chronologischen Beurteilung dieses Fundortes können wir durch eine Übersicht über die existierenden Analogie zu dem Schluß kommen, daß in dem hier freigelegten Material trotz des scheinbaren chronologischen Widerspruchs (– Vorhandensein archaischer und jüngerer linienbandtypologischer Elemente –) der entscheidende Teil der Funde auf die chronologische Einheit des Fundkomplexes hinweist. Den durch Győrszemere repräsentierten Horizont kann man – aufgrund der Ergebnisse der letzten Jahre – mit großer Genauigkeit in der historischen Entwicklung der LBK unterbringen. So läßt er sich unserer Meinung nach in den gleichen Horizont versetzen wie die durch das Material der Fundorte von Milanovce, Mencshely-Berki-kút, Kúp, Szigetszentmiklós-Víz-műtelep repräsentierte Periode und wie die klassische Phase der von Nándor Kalicz definierten Keszthely-Gruppe.

Die Richtigkeit unserer Datierung wird auch durch jene herausragenden Funde von Győrszemere bestätigt, denen man gleichfalls chronologische Bedeutung beimessen kann, so die mit (echter) Einglätting verzierte Keramik- und zwei Idolfragmente, deren Zusammenhang mit den Idolen der Tordos-Periode der Vinča-Kultur aufgrund ihrer charakteristischen Formen bewiesen werden kann. Die beiden Idolfragmente, – deren Funktion und Ursprung wir in der Gruppe der Fruchtbarkeit spendenden, steatopygen Frauendarstellungen sehen – sind die durch lokale Formung interpretierten Repräsentanten des aus dem Süden stammenden Idoltyps.